

Lamed

*List za radoznaće
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

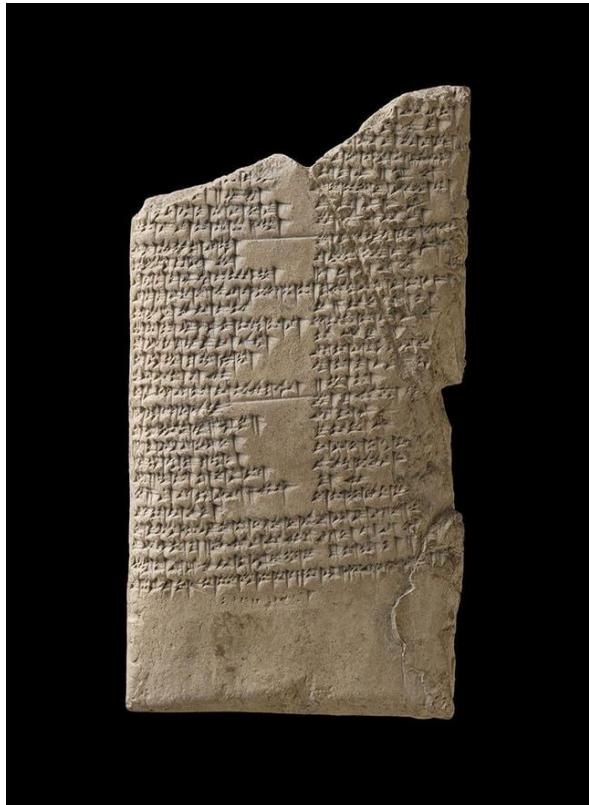
Godina 15

Broj 11

Novembar 2022.

Marijan Grakalić

Božji gnjev

Najraniji tekst o tome zašto bog dopušta zlo glinena je pločica iz vremena Prve babilonske dinastije (1894-1595. p.n.e.) poznata pod nazivom "Dijalog čovjeka i njegovog Boga". U prvom dijelu opisuje se tužna ljudska situacija bačenosti u svijet, dok se u drugom govori o nadi i božjoj pomoći. Istoj onoj nadi u koju i danas vjerujemo, i o onoj istoj božjoj pomoći koja

ne bi smjela dopustiti napad kakav je bio ovaj aktualni na pisca Salmana Rushdieja, a kamoli misu za poglavnika Pavelića koja se uredno svake godine održava u Crkvi u Hrvata. Pisan gotovo Buberovski, u relaciji "ja – ti". Jer za stare "ono" niti ne postoji, posebno ne kad se radi o božjem stvorenju, ne obraća se tako tu ničem nepoznatom ili onostranom. No unatoč toj fenomenološkoj bliskosti u izrazu, zlo nije, kako vidimo, niti nestalo niti ništa manje od toga kakvo je bilo u to drevno doba. Tek mu je narativ drugačiji. "Ono" postaje imperativni monolog gluhi i neosjećajan za sve i svakog drugog. Hladan oblik gnjeva (božjega) koje uživa u vlastitoj neprekidnosti i hladnom monolitizmu. Ta relacija "ja-ono" gluha je za sve osim vlastitog narcizma i opasno pogubna za egzistenciju. Dapače, njoj je radikalnom prijetnjom za svakog tko nije štovalac njezina karaktera, misaona i društvena. U tome je i sva bijeda takve naracije. Njezina totalitarna isključivost, patnja i usamljenost te temeljno nepoznavanje odnosa s Bogom koji nam kaže "ti" kojem kažemo "ja" jer, isti taj Bog nije niti ne želi biti tek sredstvo za upotrebu. No, dok je na sceni ono to jest (s)misao upotrebe, bit će i mise za poglavnika i napada na pisce.

Tako nam bog pomogao.

Jasna Šamić

Pariski ratni dnevnik

Vladimir Visarionovič Grozni

Najvruća mjesta u paklu su rezervisana za one koji u velikim moralnim krizama zadržavaju svoju neutralnost.

Dante Alighieri

Ovaj dnevnički zapis iz Pariza o ruskoj invaziji i Putinovim zločinima moram početi citatom iz odličnog teksta Vahidina Preljevića, objavljenog u *Tačno* pod naslovom „Drugačiji svijet: Rat u Ukrajini i putinizam“. U stvari, pozivam čitaoca da ga pročitaju u cijelosti, jer pokazuje ne samo suštinu Putinove invazije, nego također i teške gluposti i kvazi analize, koje idu u prilog Putinu i njegovom ratu, a ja dodajem i od strane naših intelektualaca, ili kvazi intelektualaca. Evo tog citata, krajnje tačnog, u *Tačno*:

Konkretno, pogreške i neutemeljene i fatalne intervencije Zapada, naročito ona u Iraku, ne mogu poslužiti kao polazište za tvrdnje koje čujemo ovih dana, da su, recimo, SAD i Rusija iste, da Putin samo radi ono što su radili drugi, da stoga i ne treba zauzimati stranu, jer je ovaj rat obračun velikih sila, a Ukrajina, koju su NATO i EU svojim stavovima „uvukli u rat“, samo je poligon, te da inače nije sve crno-bijelo, ima tu krivice na svim stranama itd. Takvi stavovi često bivaju dopunjeni argumentom, koji smo čuli npr. od njemačkog politologa Johanna Varwicka, da bi najbolje bilo da se Ukrajina predala i da se formira vlada u egzilu, kako se rat ne bi umjetno produžavao i povećavala patnja stanovništva.

A na takvu podršku, u kojoj se izjednačavaju krivice, gdje se poteže odmah za tuđim zločinima, Putin je i računao, posebno na svoje nepismene i polupismene *dodike*, kojih je u ovom času oko 70 posto. Ono što revoltira trideset godina nakon zaledenog rata na Balkanu, tačnije srpske agresije,

jeste da upravo neki bosanski i bošnjački kvazi-intelektualci opet „gledaju u nijansama“ i u ovom času, kada se dobro zna ko je koga napao i čime, traže isprike za Putinove zločine tako što pominju američke, i evropske. Kad je devedesetih bombardovano Sarajevo, mnogi Srbi su odmah potezali za prapotopskim zločinima; tako i danas. Velik broj njih se sjeća kako se „ceo svet obrušio na malu Srbiju“, ne tako davno. Valentin Čip je na to rekao: Kako bi se tek obrušio da je bila Velika? (Nadam se da su svi shvatili crnjak?)

Naravno da je zločina uvijek bilo, i kad je bilo vrijeme tome, kad su se dešavali, neki su reagovali jedinim oružjem koje posjeduju: perom. Civilizacija čovječanstva pliva u krvi, treba li stalno ponavljati i opravdavati time u nedogled tuđe napade na suverene zemlje? Ili biti „neutralan“ tako što ćeš na tuđe patnje dodavati još i vlastito licemjerje? Ko može još u to povjerovati? Lako je podnositi tuđe patnje! To ćemo lako svi priznati.

Naši kvazianalitičari u svojim snobovskim tekstovima brane danas Ruse, rusku kulturu od nas, koji upravo ne želimo teoretisati u ovom času o stradanjima Ukrajinaca od vlastitih profitera rata i mafioza u budućnosti... Niko ko ima svijesti i savjesti nije se u ovom času okomio na ogromnu rusku kulturu (osim ekstremista), niti je bio protiv Rusa, onih koji nisu direktni plaćenici i ne plješću Putinu Groznom. Niko nije kritikovao niti bojkotovao ruske umjetnike koji se kao lavovi bore za slobodu i protiv Putinovog duševnog, duhovnog i fizičkog zatvora. Najzad, niko od nas se ne rađa sa granicama, ako je rođenje slučajnost, nacija slučajnost, vjera u kojoj si se „rođio“ slučajnost, nije mozak, on se ipak razvija, kao i kritičko mišljenje s njim. Dok se po mišljenju mnogih filozofa svijest i savjest razvijaju posljednji kad je riječ o čovjekovoj evoluciji.

Granice zemalja se stvaraju u krvavim borbama, nakon kojih slijede mirnodopski pregovori i crtanje mapa, dok u ovom času upravo Putin nastavlja s tim osvajačkim pohodima koje su obilježile cijelo čovječanstvo. Da, moramo ponavljati trivijalnosti kojih očito se ne drže ni neki naši veli umovi. Rusija nikad nije bila država, nego imperija, reći će svaki istoričar. Postojala je carska imperija, pa sovjetska imperija – sa zemljama Varšavskog pakta (koje uopšte nisu sve bile slavenske kako neki tvrde!), a vrlo kratko i Gorbačovljeva anatemisana demokratija, da bi Putin Grozni ponovo započeo osvajanje i „vraćanje časti“, ne samo osvajajući najgorim sredstvima zemlje varšavskog pakta, nego ciljajući i dalje, na primjer na Bosnu. Ni jedan analitičar to više ne krije. Bosnu i Srbiju, zemlje koje nikad nisu bile dio Carske Rusije, niti Varšavskog pakta! Uzgred rečeno, kako sam pisala mnogo o Rusima u *Devetom valu* (a i u posljednjem romanu koji sam upravo završila i posvetila ga jednom prijatelju Rusu), i stoga izučavala rusku prošlost,

mogu slobodno reći da se Putin pokazao gori od mnogih ruskih careva, a najbliži u ruskoj istoriji Ivanu Groznom i Staljinu. Usput, s istom paranojom i hipohondrijom koju je pokazivao i Hitler. Prema Putinu su se, kao i prema Hitleru tridesetih, pokazale slično i zapadne sile, naročito NATO i Amerika koji su naglo postali pacifistički nastrojeni. Putin iskorištava, kao što je i Hitler iskorištavao zapadnu mlakost (makar se danas Evropa više ujedinila nego ikad ranije), neodlučnost, egoističnost, aroganciju, hipokriziju. Divni su ovi „pacifisti“ koji žele da se rat riješi s Putinom mirnim putem. Prvo, niko osim Rusije nije želio rat, niko Rusiju nije napao niti ima(o) namjeru napadati, nego – ponavljam do iznemoglosti ako treba – Putin je napao Ukrajinu, jednu međunarodno priznatu zemlju, u kojoj vodi preventivni rat na najgori mogući način. Pri tome ne treba zaboraviti da takve autokratske vode paranoičnog psiho-mentalnog sklopa nikad se riječima nisu u istoriji zaustavljale, osim kad sve izgube. A Putin gubi, kaže ruska opozicija i kažu svi stručni vojni analitičari, Putin se nije nadao da će naići na otpor cijelog stanovništva pa i dijela onog ruskog u samoj Ukrajini. Čak i američki „pacifisti“ i neki univerzitetski profesori „pacifisti“ govore o tome da je Amerika glavni krivac, uzvikujući javno da ih vascijeli svijet čuje *Mea Culpa*. Ako je tako, onda, slijedeći tu logiku, Putin treba da bombarduje Ameriku, a ne Evropu. I šta čekaju svi ti Srbi nastanjeni u Americi? Zašto, kao najljuči protivnici trulog Zapada nikad nisu otišli da žive u Bugarskoj, na primjer, zašto sad ne odu i ne bore se na strani Putina, ili ne odu u Rusiju da bude više pristalica Putina, mjesto da sjede u zapadnoj truleži?

Adolf Hitler

I Putinova djeca, njih četvoro koje ima sa jednom mladom ljubavnicom su u Švajcarskoj, rođena tu, zašto? Putin ima nekoliko vila u Francuskoj; njegova bivša supruga živi u ogromnoj vili u Biarritzu, zašto kad je to trulo? Zašto islamisti koriste sve tehničke mogućnosti Zapada koji preziru?

Ja znam zašto sam išla u Francusku: samo zbog velike francuske i evropske kulture, a ne zbog toga što je francuska bila kolonijalna sila i što bi mi omogućila kao magrepškim stanovnicima nakon oslobođenja, da bolje živim ovdje. Naprotiv! Takvi kao ja zovu se sigurno mazohisti. Od nekih srpskih bivših prijatelja sam optužena da sam zapadni špijun, da radim za „subvencije“. Iz njihovih usta u Božje uši! Ranije sam bila „njihova“, Jasna, sad sam postala Yasna, što će reći zapadni agent, da ne pominjem one koji mi doslovce prijete, kao što su mi prijetili i islamisti. Nažalost postoje i Pasionarije bez prodrške masa i subvencija. Pri tome, ni malo slijepa prema spekulantima koji uništavaju odavno planetu.

Kultura je i Putinovo oružje, i ne samo Putinovo, kojim se autokrate koriste da bi došle do svog diktatorskog cilja. Zna se ko je kod nas, na Balkanu, bio ideolog rata: pisci, SANU, istoričari. A ne seljaci i radnici (iako ovi prvi pripadaju kategoriji lažnog seljaka, tzv. *građanin-seljak*). Zahvaljujući kulturi i takozvanim kulturnim radnicima, prodanim dušama, koji podržavaju tiranine, tirani i uspijevaju i vode osvajačke ratove. Računao je na njih i Putin, okovao ih u zlato, slikao se s njima, bio „sladak“ da ne može sladi, a među njima, nisu uopšte svi Rusi, čak ih je vrlo malo takvih, nego su, kao npr. Anna Netrebko, do nedavno velika operska diva, porijeklom Ukrajinka udata za Tatarina, tu je i bivši sineast Nemanja koji se sad zove Vasili, koji je ostao dosljedan svom barbarizmu i podršci barbarima, tu je i dirigent Vasili Gioergiev... Nije važna nacija, nego mozak. Ali takvih intelektualaca i umjetnika Putinovih, istina, samo je šaćica u odnosu na mnogobrojne Ruse intelektualce, sineaste, pisce, novinare koji su protiv tog rata, koji bježe iz te diktature, masovno, da bi spasili goli život, i da bi mogli disati i kao ljudi i kao intelektualci. Najviše ih je u ovom času u Istanbulu, kao što su tamo bježali bijeli Rusi i od Revolucije, između 1917. i 1922. (o tome se možete obavijestiti i u mom romanu *Deveti val*, izdanje Sarajevo, Beograd, Cetinje 2019). Postojao je i cijeli jedan kvart Rusa, Rus semti, u Istanbulu.

Anna Netrebko je grozno otpjevala i odglumila nedavno posljednju svoju ulogu u operi *Macbeth*, jer možda i glas i „dobar glas“ zavise također od količine ašikovanja sa barbarima.

Putin nije ni prvi ni posljednji u istoriji, dakle, koji se oslonio za svoj uspjeh na svoje umjetnike (makar oni nekad bili i „Turci“ s arapskim imenima, kao Kusturica). Sjetimo se samo kako su profitirali u Osmanskom carstvu pjesnici koji su pjevali kaside, ode sultanima, među njima i pjesnik Baki, koji je pjevao svim vladarima kojima je stizao, ali ipak je pao na kraju u njihovu nemilost, i završio u bijedi.

Lako se možemo danas lišiti i ruskog režisera Mihalkova, koji je nekad pravio odlične, poetske

filmova, ali od kako je zasjeo u krilo ruskim vladarima, odavno je zanijemio; njegova posljednja djela su mu, kao i Nemanjina, jad i čemer.

Ali ako kukamo što ovi autori danas ne mogu da dođu do izražaja, zašto onda kritikujemo Nobelovu nagradu nedavno datu Handke?

Niko do nas nikad neće prestati da čita Dostojevskog, ko god želi da shvati uopšte čovjeka. Ja sam cijeli svoj posljednji roman (koji sam upravo, kako rekoh, završila) posvetila ovome piscu, Dostojevskom, koji je, kao i mnogi danas Rusi, bio direktna žrtva ruskih vlasti, i osuđen na robiju u Sibiru, gdje je proveo mnoge godine i napisao potom izvrsno djelo, *Zapis iz mrtvog doma*. Niko se nikad neće prestati diviti Čehovu (ja sam ga s Valentinom Vanjom Čipom nedavno prevodila i objavljuvala u *Životu*), Čajkovskom, Puškinu, Tolstoju, koje brane uzalud od nas i naši snobovski kvazi-analitičari, pokušavajući nam dokazati kako je ruska kultura u ovom času ugrožena, a ne koliko su ugroženi životi Ukrajinaca, pa čak i Bosanaca, kojima ko zna šta se spremi. Putin još nije poražen.

U ovom času najgore falš pjevaju takozvani pacifisti i neutralci. O ovim posljednjim je i Elie Wiessel rekao:

Zakleo sam se da nikad neću šutjeti kad vidim kako pate ljudi i kako su poniženi, bilo gdje da su. Uvijek se moramo opredijeliti. Neutralnost pomaze ugnjetaču, nikada žrtvama. Šutnja ohrabruje onog koji tlači, nikad potlačenog.

Bosna je u opasnosti i zato što ima „intelektualce“ ulizice, kvazi-analitičare i kvazi-demokrate koje brane Ruse od njih samih. U Beogradu su protiv ruske invazije, kažu, protestirali najviše Rusi.

Bosna nije pokazala nikad u istoriji istu snagu i slogu kao Ukrajina danas, iako i Putin i srpski nacionalisti vrište da ukrajinska nacija ne postoji. To je jedan narod, uzvikuje Putin, ubijajući ga! Kao što za njih ne postoji ni Bosna ni bosanska, ni bošnjačka nacija. Ipak su Bosanci, posebno Sarajlije, u početku rata devedesetih pokazale slogu i jedinstvo, koje jesu razbili prvenstveno SDA-ovci.

O kraju Putina odlično je govorio ruski oponzor Mihail Hodorkovski, koji je pobjegao u London; u nedavnom intervjuu je istakao da je riječ o Putinovom samoubistvu, koje je počinio napadom na Ukrajinu. U jednom času, autokrate i megalomani prekorače liniju, pomisle da im je sve dopušteno, kao je što je mislio i Hitler. A car Nikolaj II, posljednji ruski car, je bio pravi mirovnjak, daleko od putinovskog barbarina, iako je proglašen ubicom i barbarinom samo zato što su njegovi tjelohranitelji ubili trojicu terorista koji su upali u Carskoje Selo da izvrše atentat na njega. Znamo kako je taj car završio skupa sa svojom

porodicom, čiji je otac Aleksandar III učinio mnogo za rusku ekonomiju, napredak i kulturu, ali vjerovatno nedovoljno za rusku sirotinju. Vidjeli smo kakva „djela“ su činili boljševici, kako su nastavili branioci Rusije kao što je bio Staljin, vidjeli smo kakav je Putin, i kako manje od deset posto Srba želi da to vidi, vidjeli smo kako završavaju Rusi koji se bore protiv ovog diktatora koji je već preko dvadeset godina na vlasti maltretira svoje Ruse, a koji se ipak danas bore, bez obzira na ogromne kazne koje ih čekaju u zatvoru (15 godina) ako izuste samo riječ *rat*. Budući da Putin vodi „humanitarnu akciju“, sličnu onoj koju je vodio i Mitterrand u Bosni, kad je „otvorio humanitarni koridor“.

Ne treba zaboraviti da su se u Francuskoj oglasile i neofeministice, jedna od njih i u listu *Le Monde*, da nam objasne iz svog totalitarnog pera prepunog mržnje prema muškarcu, kako smo se vratili na staro, degradirali, jer žene u ratu u Ukrajini samo plaču, a muškarci ratuju. Jadnica je tačno rekla na drugi način da je svaki rat degradacija svake ličnosti i naroda, pa i žena, one prve stradaju (zaboravila na djecu, jer se neofeministice za djecu ne zanimaju!), ne znajući vjerovatno, što se Ukrajine tiče, da je tu 23 posto žena uzelo oružje u ruke da se bori protiv agresora.

A znaju li te mrziteljke u modi, na primjer, od kojeg velikog Rusa dolazi ova slavna maksima: „Ne štedite vojnike, žene će ih svakako opet rađati“?

Ipak možda znaju ovu: Većina žena je skriveno blago, bezbjedno samo zato što ih niko ne traži.

Da, uvijek smo hrabri da podnesemo patnje drugih. I kako kaže Alain Bauer, profesor kriminologije: „Uvijek treba slušati vođe autoritativnih režima. Oni obično uvijek otvoreno kažu šta žele, gdje žele da idu, pa čak i kako.“

P. E. N. CENTAR U BOSNI I
HERCEGOVINI | PEN CENTRE OF
BOSNIA & HERZEGOVINA

Jasna Šamić je francusko-bosanski pisac, orijentalist, prevodilac, autor brojnih dokumentaraca i pozorišnih predstava

Yossi Melman

Pedeset godina od masakra u Minhenu

Memorijalna ploča u olimpijskom selu u Minhenu
2012, foto: High Contrast/Wikimedia Commons

Juče popodne održana je ceremonija u olimpijskom selu u Minhenu u znak sećanja na 50 godina od ubistva 11 izraelskih sportista od strane osmorice pripadnika Palestinskog oslobođilačkog pokreta (PLO). To bi trebalo da zatvori krug događaja pokrenutih ovim masakrom, posebno nakon što je nemačka vlada konačno izašla u susret zahtevima porodica ubijenih sportista i pristala na obeštećenje u iznosu od 25 miliona evra. Svečanosti su prisustvovali predsednici Nemačke i Izraela, kao i 70 članova porodica ubijenih.

Tragičnim događajima u minhenskom olimpijskom selu 1972. prethodili su obaveštajni promasaji koji su doveli do tragičnog ishoda u helikopterima koji su prevozili teroriste i taoce na minhenski vojni aerodrom Firstenfeldbruk. Usledile su godine borbe porodica ubijenih sportista sa nemačkom birokratijom. Nemačka vlada je decenijama odbijala da preuzme odgovornost, obešteći porodice i pruži im uvid u dokumente vezane za ovaj događaj. Prvu isplatu odstete u vrednosti od oko milion dolara, po 100 hiljada svakoj porodici, izvršeno je preko Crvenog krsta. Tek posle 25 godina, povodom tužbe koje su porodice podnele nemačkom sudu, vlada je pristala na jednokratno obeštećenje od dodatna tri miliona dolara „ali bez preuzimanja odgovornosti za događaj“.

Nemačka je prvo ponudila 6 miliona maraka. Predstavnici porodica, među kojima je i Anki Spicer, uznemireni asocijacijom na 6 miliona Jevreja ubijenih u Holokaustu, zahtevali su da se suma prebaci u dolare. Izraelski i nemački advokati dobili su više od dva miliona dolara, a do porodica je dospelo po 90 hiljada.

Porodice su nastavile borbu. Pre četiri godine Anki Spicer, inače rođena u Holandiji, angažovala je advokatsku kancelariju iz Amsterdama koja je radila pro bono. Oni su angažovali istraživače, medije i nemačke zvaničnike koji su želeli da pomognu. Uspeli su da dobiju pristup dokumentaciji i dokazali teške propuste bavarske policije i nemačke službe bezbednosti.

PLO je zapretio terorističkim akcijama u Nemačkoj ako njena vlada ne oslobođi trojicu njegovih pripadnika, preživelih učesnika masakra u Minhenu. Nemačka vlada je popustila pod pritiskom: inscenirana je otmica Lufthanzinog aviona, teroristi su pušteni i čak dobili kompenzaciju od 9 miliona dolara.

Mit da je direktor Mosada Cvi Zamir po nalogu premijerke Golde Meir otisao u osvetničku misiju protiv trojice oslobođenih terorista nije tačan. Oni nisu likvidirani. Jedan je pre nekoliko godina umro od bolesti, a druga dvojica žive u Jordanu i Libanu i bez bojazni se pojavljuju u medijima.

Nova socijaldemokratska nemačka vlada pod vođstvom Ulofa Šulca nastavila je da se pridržava tri pravila konzervativne vlade Angele Merkel: bez naknade, bez prihvatanja odgovornosti i bez daljeg otvaranja arhiva. Plašili su se presedana. Ali sa jačanjem pritiska medija i javnosti u Nemačkoj, Izraelu i svetu, Šulcova vlada je donela odluku da popusti i obeleži 50 godina od tragedije. Organizatori su predložili da porodice od olimpijskog sela do aerodroma Firstenfeldbruk prevezu helikopterima, kao što je učinjeno sa otetim sportistima. Porodice su odbile da učestvuju u rekonstrukciji smrtonosnog leta.

Vlada Nemačke se predala i prihvatile odgovornost za ono što se dogodilo, pristala da objavi kompletну dokumentaciju i obešteći porodice sa 5,5 miliona evra. Porodice su ovu ponudu odbile kao ponižavajuću. U poslednjem trenutku došlo je do preokreta za koji je zaslužan advokat Gerhard Baum, nekadašnji nemački ministar unutrašnjih poslova. Amsterdamska kancelarija ga je angažovala upravo zbog dobrih političkih veza. Vlada je pristala da plati 28 miliona evra. Tri miliona će otići na troškove advokata, istraživača i savetnika. Svakoj porodici će pripasti nešto preko dva miliona evra, a radi se o 5 udovica, 14 potomaka i 4 roditelja.

Posle svega ostaje gorčina zbog ponašanja nemačkih vlada koje su 50 godina iscrpljivale porodice ubijenih sportista. Pokazalo se da pijarenje nije svojstveno samo Bliskom istoku.

*Yossi Melman, Haaretz, 05.09.2022.
Prevela sa hebrejskog Alma Ferhat
Peščanik.net, 06.09.2022.*

Slavoj Žižek

Dve kolonizacije Ukrajine

Opšte je poznato da je, pre nego što je postao predsednik Ukrajine, Zelenski glumio ukrajinskog predsednika u televizijskoj seriji *Sluga naroda*. Mnogi ga zbog toga ne shvataju ozbiljno (kao da je uverljiviji predsednik bivši službenik KGB-a). Osnovni zaplet te serije je manje poznat.

Zelenski je glumio Vasilija Petroviča Goloborodka, školskog učitelja čiji učenici snimaju njegovu tiradu o korupciji, dele video na mreži (gde postaje viralan), a zatim ga prijavljuju kao kandidata na predsedničkim izborima. Pošto se nesvesno obratio sveopštoj frustraciji Ukrajinaca zbog korupcije, Goloborodko pobeduje, dok ga na funkciji čekaju peripetije ubrzanih učenja novog posla i upoznavanje sa oligarhijom iz novog ugla pozicije moći.

Prikaz Ukrajine u ovoj seriji odgovara realnosti. Od svih postkomunističkih zemalja u Istočnoj Evropi, ona je 1990-ih bila najteže pogodenja ekonomskom „šok terapijom“, temeljnim tržišnim reformama i privatizacijom. Tri decenije od sticanja nezavisnosti, ukrajinski prihodi su ostali ispod nivoa iz 1990. Korupcija divlja, a pravosuđe se pokazalo kao farsa.

Kako piše Luca Ćelada iz italijanskog lista *Il manifesto*, „konverzija u kapitalizam prati uobičajeni obrazac: klasa oligarha i mala elita se ne-srazmerno bogati tako što pljačkaju javni sektor uz saučešništvo političke klase“. Staviše, finansijska pomoć sa Zapada je uvek bila „u tesnoj vezi sa reformama koje je Ukrajina morala da sproveđe, a sve pod izgovorom fiskalnih ograničenja i štednje“, što je dodatno osiromašilo veći deo stanovništva. To je nasleđe angažovanja kapitalističkog Zapada u Ukrajini nakon sticanja nezavisnosti.

U međuvremenu, moji izvori iz Rusije mi kažu da je Putin okupio grupu marksista da ga posavetuju kako da predstavi poziciju Moskve zemalja u razvoju. Tragovi ovog uticaja mogu se naći u govoru koji je Putin održao 16. avgusta:

„Situacija u svetu se dinamično menja i ukazuju se obrisi multipolarnog svetskog poretku. Sve više zemalja i naroda bira put slobodnog i suverenog razvoja zasnovanog na vlastitom zasebnom identitetu, tradiciji i vrednostima. Ovim objektivnim procesima se suprotstavljaju zapadne globalističke elite, koje izazivaju haos, raspiruju dugotrajne i nove sukobe i vode takozvanu politiku obuzdanja, koja je, u stvari, subverzija svake alternativne, suverene razvojne opcije.“

Ovu „marksističku“ kritiku kvare dva detalja. Prvo, suverenitet zasnovan na „vlastitom zaseb-

nom identitetu, tradiciji i vrednostima“ podrazumeva da treba tolerisati ono što Rusija čini u Severnoj Koreji ili Avganistanu. To je u direktnoj suprotnosti sa istinskom levom solidarnošću koja se fokusira na antagonizam unutar svakog „zasebnog identiteta“, kako bi se ugnjetene grupe u različitim zemljama međusobno povezale.

Drugo, Putin se protivi „subverziji svake alternativne, suverene razvojne opcije“, iako on upravo to radi u Ukrajini ukidajući joj pravo na samopredelenje.

Putin nije sam u promociji ove pseudomarksističke linije. Liderka krajnje desnice u Francuskoj, Marin Le Pen, predstavlja se kao zaštitnica radnih ljudi od multinacionalnih korporacija koje potkopavaju nacionalni identitet kroz promociju multikulturalizma i seksualne izopachenosti. U Sjedinjenim Državama, alt-desnica je od stare radikalne levice preuzeila poziv za ukidanje „duboke države“. Bivši strateg Donalda Trampa, Stiv Benon, je samoproglašeni „lenjinista“, koji koaliciju alt-desnice i radikalne levice vidi kao jedini način da se stane na put finansijskoj i digitalnoj eliti. (Da ne zaboravimo i rodonačelnika ovog modela: Hitler je predvodio Nacional-socijalističku nemacku *radničku* partiju.)

U Ukrajini je na stolu mnogo više od onoga što vidi većina komentatora. U svetu pogodenom posledicama klimatske krize, plodna zemlja ima sve veću vrednost. A ako Ukrajina nečega ima u izobilju to je *černozem* (zemlja crnica), izuzetno plodno zemljište sa visokim koncentracijama humusa, fosforih kiselina, fosfora i amonijaka. Zbog toga su američke i zapadnoevropske kompanije već kupile milione hektara poljoprivrednog zemljišta u Ukrajini – dok je veći deo navodno pod kontrolom 10 privatnih kompanija.

Svesna ove pretnje, ukrajinska vlada je pre 20 godina uvela moratorijum na prodaju zemlje strancima. Američki Stejt department, Međunarodni monetarni fond i Svetska banka godinama zahtevaju da se ovo ograničenje ukine. Vlada Zelenskog je tek 2021. pod ogromnim pritiskom dozvolila poljoprivrednicima prodaju zemlje. Ali moratorijum na prodaju strancima ostao je na snazi. Zelenski je rekao da se o tome mora odlučiti na nacionalnom referendumu, koji bi gotovo sigurno propao.

Ironija situacije je u tome što je, pre nego što je Putin krenuo da silom kolonizuje Ukrajinu, bilo istine u ruskom argumentu da Ukrajina postaje zapadna ekonomska kolonija. Ako se iz ovog sukoba može izvući bilo kakva korist to je suspenzija neoliberalnog projekta. Budući da zahteva društvenu mobilizaciju i koordinaciju proizvodnje, rat Ukrajini nudi jedinstvenu šansu da zaustavi prelazak svoje zemlje u ruke stranih korporativnih i finansijskih entiteta i da se otarasi oligarhijske korupcije.

U nastojanju da iskoriste tu šansu, Ukrajinci treba da imaju na umu da nije dovoljno samo učlaniti se u Evropsku uniju i dostići životni standard Zapada. Sama zapadna demokratija je danas u dubokoj krizi, gde SAD nagnju ka ideoološkom građanskom ratu, a Evropu muče autoritarci iz vlastitih redova. Ako Ukrajina uspe da ostvari odlučujuću vojnu pobedu (čemu se svi nadamo) uspeće to zahvaljujući SAD i EU. Da li će tada moći da se odupre još većem pritisku da se otvori ekonomskoj kolonizaciji zapadnih multinacionalnih kompanija?

Ova borba se već odvija ispod površine herojskog otpora Ukrajine. Bilo bi tragično kada bi Ukrajina povedila ruski neoimperializam samo da bi se priklonila zapadnom neoliberalizmu. Da bi obezbedila istinsku slobodu i nezavisnost, Ukrajini je potrebno temeljno preispitivanje. Mada je svakako bolje biti zapadna ekomska kolonija nego biti apsorbovan u novo rusko carstvo, nijedan od tih ishoda nije vredan stradanja kojem su Ukrajinci sada izloženi.

*Project Syndicate, 30.08.2022.
Prevela Milica Jovanović
Peščanik.net, 07.09.2022.*

Slavoj Žižek je jedan od najpoznatijih živih svetskih filozofa, najveći pečat njegovom delu daje izvorna kombinacija filozofije i psihoanalize. Područja njegovog istraživačkog rada su psihoanaliza, politička filozofija, nemačka klasična filozofija i religija. Jedan je od najpromočurnijih posmatrača postmoderne kulture, kako visoke tako i niske.

Rođen je 1949. godine u Ljubljani. Diplomirao je na odseku za filozofiju i sociologiju 1971. godine, a doktorirao 1981. godine na odseku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Doktorsku disertaciju iz psihoanalize odbranio je u Francuskoj 1985. godine na Univerzitetu Paris VII. Kao gostujući profesor predavao je na više od pedeset univerziteta u svetu: Univerzitet Paris VIII, Univerzitet Minesota, Univerzitet Nju Orleans, Univerzitet u Mičigenu, Njujorku, Vašingtonu itd. Učestovao je na preko 400 međunarodnih simpozija. COBISS beleži preko 900 bibliografskih jedinica.

Celokupno Žižekovo delo može se podeliti u tri celine: teoretsko psihoanalitični spisi, spisi iz područja filozofije kulture i spisi iz područja politike i politikologije.

Jovica Aćin

Nezapamćena pobeda

Bili smo neoprezni. Nismo se pripremali za bitku, iako smo to morali. Uostalom, među nama je preovladala stručja koja je zagovarala stav da ne vredi trošiti svoje resurse za borbu s neprijateljem koji je u svemu nadmoćan. Neprijatelj je bio svetska supersila. Njegova opremljenost za ratovanje bila je takoreći besprekorna. Uz to, svi oko nas su sklopili čvrste saveze s našim neprijateljem. Bili smo opkoljeni i suočeni, ako realno gledamo, sa silom nemerljivom.

Trebalо je, u najmanju ruku, da iskopamo duboke jarkove oko nas. A nismo to učinili. Trebalо je da sagradimo zemunice u šumama. Valjale bi nam, jer bismo u njima uskladištili neophodne zalihe namirnica i vode. A nismo to učinili. Pošto nismo imali dovoljno naoružanja, a i onoliko koliko smo ga imali, bilo je zastarelo i poglavito neupotrebljivo, nismo se složno bacili na pravljenje lukova, strela, kopalja, niti na prikupljanje zgodnih kamenica, suvih grančica i osušene trave koje bismo zapalili u pravom trenutku i tako se vatrom i dimom donekle zaštitali, makar privremeno, od nasrtaja protivnika. Ma šta bi to uopšte i značilo, malodušno je govorila dominantna stručja, protiv neizbrojnih oklopnih divizija, protiv dalekometnih minobacača, protiv snajperista bez premca, protiv jata bombardera i bespilotnih letilica najnovije generacije!

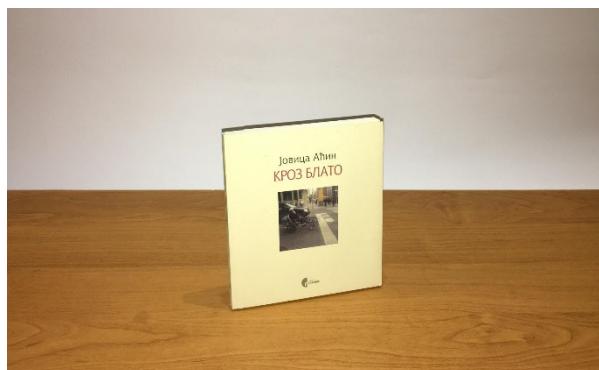
Nismo čak ni naoštirili naše kuhinjske noževe niti smo uvežbavali borbu prsa u prsa. Bili smo suviše lenji za to i pitanje je koliko bi to uopšte doprinelo da se nosimo sa specijalnim jedinicama neprijatelja, s njihovim komandosima koji su do sukoba s nama prošli sito i rešeto u svojim ekstremnim treninzima, a da i ne spominjemo njihovo neosporno iskustvo iz mnogih skorašnjih ratova koje su vodili širom sveta.

Kad je, najzad, neprijatelj krenuo poput najezdne skakavaca, nije se više zaustavljao dok nas nije pregazio. Sva naša mesta su popaljena i poharana. Nismo imali gde da se sakrijemo. Ostali smo izloženi na milost i nemilost osvajača, pa je tako od nas tek svaki deseti preživeo. Uprkos takvom stanju stvari, rasturenim i pokorenim, naša srčanost nije jenjavala. I više nije bilo potrebe da se delimo na struje koje bi nastavile da među nama unose raskol, jer više nismo bili suočeni s katastrofom, pošto se katastrofa već dogodila. Naš otpor je bio slomljen. Postali smo pobednici, jer smo se preko noći pretvorili u neprijateljsku silu koja nas je satrla. U tom preobražaju učestvovale su neviđene stvari koje nismo razumeli, ali bez obzira na naše nerazumevanje, one su odradile posao čiji smisao

određuje jedino anđeo istorije. Naša pobeda je iznikla ni iz čega.

Neće biti teško onima koji jednom, osluškujući grozан glas anđela koji rukovodi svetskim vojskama, budu pisali našu istoriju, istoriju našeg kraja, da u ovoj pobedi vide samo moje preuvečavanje. Ali, ako je pobeda preuvečana, onda je njena istina zapravo u tome da je pobeda samo preuvečani poraz, mada ja sad uopšte ne shvatam šta bi to moglo da znači, a i više ne marim mnoga šta stvari o kojima pričamo istinski znače.

Iz knjige *KROZ BLATO* i ostala umišljanja

Jovica Aćin srpski je esejista, pripovedač i prevodilac

O njegovim radovima objavljeno je i stotinak studija, osvrta i prikaza u književnim časopisima, listovima, dnevnoj i nedeljnoj štampi, na radiju i televiziji. Kao osobeni izraz književnog poverenja, otvorena pisma u časopisima, a svako je svojevrsni esej za sebe, napisali su mu profesor Sreten Marić, Ivan Lovrenović (Sarajevo), Ljubomir Simović i Jovan Hristić. Preveo je na srpski više od četrdeset klasičnih i novih književnih i filozofskih dela sa nemačkog, francuskog i engleskog jezika. Između ostalog preveo je sabrana dela Franca Kafke. Živi i radi u Beogradu. Član je Srpskog književnog društva.

E. A. Po

Filozofija kompozicije

Ovaj esej E. A. Poa jedan je od najčitanijih i najuticajnijih tekstova o odnosu spontanosti i promišljenosti u prirodi umetničkog stvaralaštva, a ogledni materijal je bio njegov "Gavran".

Objavljen 1846. godine u magazinu Džordža Reksa Grejema (čoveka koji je odbio da prvi objavi *Gavrana*, jer mu se nije svideo), "Filozofija kompozicije" je jedan od najpoznatijih tekstova o prirodi stvaralaštva, tačnije o spontanosti i promišljenosti u osmišljavanju kompozicije jednog umetničkog teksta. Ono u šta Po želi da ubedi čitaoce jeste da je njegov kreativni proces prilikom pisanja svog najpoznatijeg dela bio do krajnjih sitnica planiran i logičan, tj. "da je delo išlo napred korak po korak ka svom završetku s neumitnošću i strogom doslednošću matematičkog problema". Esej objašnjava kako je autor u svakoj etapi pisanja tačno znao koje sredstvo i sa kojim efektom želi da upotrebi. Da li je *Gavran* zaista tako nastao, ostaje nam da verujemo ili ne verujemo autoru, ali svakako je korisno zamisliti se nad tezama i tvrdnjama – poput one o važnosti postizanja "jedinstva utiska" – koje je E. A. Po izneo u "Filozofiji kompozicije".

* * *

Čarls Dikens, u belešci koja leži preda mnom, a povodom jednog mojeg ranijeg ispitivanja sklopa *Barnabi Radža*, veli: "Uzgred budi rečeno, znate li vi da je Godvin pisao svog *Kaleba Vilijemsa* počinjući s kraja? On je svog junaka prvo upleo u mrežu teškoća, koje sačinjavaju drugu svesku, i tek je onda, povodom prve, stao da razmišlja kako da opravda ono što se već zbilo."

Ne mogu da zamislim da je Godvin *upravo tako* postupio, i zaista, njegovi iskazi se ne slažu potpuno s gledištem gospodina Dikensa, ali pisac *Kaleba Vilijemsa* bio je isuviše dobar umetnik da bi prevideo preim秉stvo koje pruža bar približno sličan postupak. Savršeno je jasno da svaki zaplet, koji zaslužuje to ime, mora biti temeljno i marljivo razrađen do svog *raspleta*, pre no što se uopšte latimo pera. Jedino ako stalno imamo pred očima *rasplet*, moći ćemo da pružimo delu onaj njemu neophodno potrebni izgled doslednosti, ili uzročne povezanosti, time što ćemo učiniti da svi dogadaji, a naročito celokupan način obrade, budu usmereni na razvijanje osnovne zamisli.

Postoji, čini mi se, jedna osnovna greška u uobičajenom načinu građenja jednog književnog

dela. Predmet za obradu pruža ili istorija, ili mu kao povod služi neki dnevni događaj, ili, u najboljem slučaju, sam pisac stavlja u pokret splet neobičnih zbivanja jedino da bi postavio osnovu za svoje delo, u nameri, po pravilu, da sve praznine u pogledu činjenica ili radnji koje se u toku pisanja ovde—onde ukažu, popuni opisima, dijalozima ili sopstvenim razmišljanjima.

Ja radije počinjem razmišljanjem *o utisku*. Imajući *uvek* u vidu *novinu* — jer obmanjuje samog sebe onaj ko se usuđuje da se liši tako očiglednog i tako dostoјnjog izvora zanimljivosti — kažem sebi na prvom mestu: “Od svih bezbrojnih utisaka ili predstava koje može da primi srce, ili razum, ili (opštije rečeno) duša, koju će ja, u ovoj prilici, da odaberem?” Pošto sam izabrao, prvo, neki nov i, drugo, snažan utisak, počinjem da razmišljam o tome da li će on najbolje biti proizveden događajima ili izrazom — da li običnim događajima i naročitim izrazom, ili obrnuto, ili istovremeno i naročitim događajem i naročitim izrazom — posle čega tražim oko sebe (ili, bolje, u sebi) takva povezivanja događaja, ili izraza, koja će mi biti od najveće pomoći pri proizvodnju utiska.

Često sam pomisljao kako bi zanimljiv članak mogao da napiše svaki pisac koji bi htio — što će reći, koji bi mogao — da izloži, korak po korak, način na koji je svako od njegovih dela dobilo svoj konačni oblik. Zašto sve do danas takav članak nije ugledao sveta, to nikako ne bih mogao reći — možda je, međutim, ta praznina više posledica književne taštine no ma čega drugog. Većina pisaca — naročito pesnika — više voli da svet misli kako oni stvaraju u nekoj vrsti plemenitog ludila, podsvesnog zanosa, i nesumnjivo bi zadrhtali od straha kad bi pustili javnost da baci pogled iza kulisa, na ono mučno i nesigurno sazrevanje misli, na pravi smisao koji je shvaćen tek u poslednjem trenutku, na one nebrojene misli koje su samo sinule u glavi, a nisu dospele do pune zrelosti i jasnoće, na one potpuno uobličene predstave koje su u trenutku očajanja odbačene kao neupotrebljive, na ono oprezno odabiranje i odbacivanje, na mučno brisanje i umetanje — jednom reći, na točkove i zupčanike, na sprave za pokretanje pozornice, na lestvice i pod koji se otvara, na petlovo perje, rumenilo i veštačke mladeže — što u devedeset i devet odsto slučajeva sačinjava književnu pozornicu.

S druge strane, svestan sam toga da se retko dešava da pisac uopšte može korak po korak da se vrati putem kojim je došao do svojih zaključaka. Uopšte uzev, podsticaji, pošto su se javili zbrzdola, na isti su način obavili svoj posao i pali u zaborav.

Što se mene lično tiče, ne slažem se ni s onim zaziranjem koje smo pomenuli, niti mi je i najmanje teško da se u svako doba prisetim postupnog nastojanja bilo kojeg od svojih dela; a kako je zanimljivost toga raščlanjavanja ili građenja iz-

nova, koju sam označio kao *desideratum*, potpuno nezavisna od stvarnog ili prividnog interesovanja za raščlanjavani predmet, neće se smatrati da sam povredio pristojnost ako budem prikazao *modus operandi* po kojem je nastalo jedno od mojih dela. Izabraću *Gavrana*, kao najopštije poznato. Nameću mi je da jasno pokažem kako se nijedno mesto u njegovom sklopu ne može pripisati slučaju ili podsveti — da je delo išlo napred korak po korak ka svom završetku s neumitnošću i strogom doslednošću matematičkog problema.

Ono zadovoljstvo koje je istovremeno najsilnije, najuzvišenije i najčistije nalazi se, verujem, u posmatranju lepog.

Odbacimo, kao beznačajnu po pesmu *per se*, okolnost — ili, recimo, potrebu — zbog koje se, u prvom redu, rodila namera da se napiše jedna pesma koja će odgovarati istovremeno ukusu i čitalaca i kritike.

Polazimo, dakle, od te namere.

Prvo pitanje koje se postavilo bilo je dužina pesme. Ako je neko književno delo isuviše dugačko da bi se pročitalo u jednom dahu, moramo se odreći neizmerno važnog utiska koji se postiže jedinstvom predstave, jer, ako se mora čitati u dva navrata, upliću se poslovi svakidašnjice i celina je samim tim odmah razbijena. A pošto se, *ceteris paribus*, nijedan pesnik ne može odreći *nicega* što je kadro da doprinese ostvarenju njegove zamisli, to treba razmotriti da li veća dužina pruža neko preim秉stvo koje će nadoknaditi s njom povezani gubitak jedinstva. Na ovo bez predomišljanja kažem: ne. Ono što nazivamo dugačkom pesmom u stvari je samo niz kratkih pesama — što će reći, niz kratkih pesničkih utisaka. Nepotrebno je dokazivati da pesma samo onda zaslužuje svoje ime ako snažno uzbuduje, uzdižući dušu; a sva snažna uzbudjenja su po psihičkoj nužnosti kratka. Iz toga razloga je najmanje polovina *Izgubljenog raja* u suštini proza — niz pesničkih uzbudjenja koja su, *neizbežno*, protkana odgovarajućim padovima — i zbog njegove do krajnosti velike dužine svemu je oduzet neizmerno važan umetnički činilac: celina ili jedinstvo utiska

Cini se, dakle, očigledno da postoji izvesna određena granica u pogledu dužine za sva književna dela, granica koja zahteva da se delo može pročitati u jednom dahu, i ako se ta granica kod nekih proznih dela (koja ne zahtevaju nikakvo jedinstvo), kao što je *Robinzon Kruso*, i može s uspehom prekoračiti, u pesmi se ona nikad ne može prekoračiti u pravom smislu reči. U tome okviru dužina pesme treba da bude u matematičkom odnosu s njenom vrednošću, drugim rečima, s uzbudnjem ili uzdizanjem — opet, drugim rečima, sa stepenom pravog pesničkog utiska koji je u stanju da proizvede, jer jasno je da kratkoća mora da bude u pravoj srazmeri s jačinom željenog utiska, i to pod jednim uslovom — da je za pro-

izvođenje ma koje vrste utiska neophodno izvesno trajanje.

Imajući u vidu te razloge, kao i onaj stepen uzbudjenja za koji sam smatrao da nije iznad ukusa čitalaca, a ni ispod ukusa kritičara, došao sam odmah do pogodne *dužine* za pesmu koju sam naumio da napišem – dužine od stotinak stihova. Ona ih, u stvari, ima sto osam.

Druga briga bila mi je izbor predstave koju treba izazvati ili utiska koji treba postići: i tim povodom bih mogao isto tako da primetim da sam, tokom čitavog pisanja, stalno imao u vidu namjeru da napišem delo koje će svi da cene. Sviše bih se udaljio od svog neposrednog predmeta ako bih htio da dokazujem postavku koju sam nekoliko puta isticao, i koju uopšte ne treba dokazivati onima koji osećaju poeziju – postavku, mislim, da je lepotu jedino priznato područje pesme. Nekoliko reči, međutim, radi razjašnjenja mog stvarnog gledišta, koje su neki moji prijatelji skloni da pogrešno prikažu. Ono zadovoljstvo koje je istovremeno najsilnije, najuzvišenije i najčistije nalazi se, verujem, u posmatranju lepog. Zaista, kad ljudi govore o lepoti, oni, u stvari, nemaju u vidu neko određeno svojstvo, kao što se pretpostavlja, nego određen utisak, jednom reči, oni misle upravo na ono snažno i čisto uzdizanje *duše – ne razuma*, ili srca — o kome sam govorio, a koje se doživljava kao posledica posmatranja „lepog“. Ja označavam, dakle, lepotu kao područje pesme jedino zbog toga što je to očigledan zakon umetnosti da utisci treba da proističu iz neposrednih uzroka – da ciljeve treba postizati sredstvima koja su najbolje prilagođena njihovom postizanju; нико se dosad nije pokazao toliko slaboumnim da bi poricao kako se ono naročito uzdizanje o kome je bilo reči *najlakše* postiže pesmom. Međutim istina, ili zadovoljenje razuma, strast, ili uzbudjenje srca, mada se do izvesne mere mogu postići u poeziji, daleko se lakše postižu u prozi. U stvari, istina traži tačnost, a strast *jednostavnost* (oni koji uistinu imaju strasti razumeće me), što je potpuno protivno onoj lepoti koja je, podvlačim, uzbudjenje ili prijatno uzdizanje duše. Iz svega što je ovde rečeno ni u kom slučaju ne proizilazi da se strast, pa čak i istina, ne mogu uneti, i čak korisno uneti, u pesmu – jer one mogu da posluže kao objašnjenje ili da doprinesu opštem utisku, kao što u muzici služi disonanca; ali će pravi umetnik uvek uspeti da ih, prvo, u dovoljnoj meri podredi osnovnoj svrsi, i, drugo, da ih, koliko je to moguće, obavije onom lepotom koja sačinjava duh i suštinu pesme.

Smatrajući, dakle, lepotu kao svoje područje, iduće pitanje koje se postavilo pred mnom odnosilo se na *izraz* kroz koji će ona u najvišoj meri da se ispolji – a celokupno iskustvo pokazuje da je taj *izraz tuga*. Lepota bilo koje vrste, na svom najvišem stepenu razvitka, neizbežno uzbudjuje osetljivu dušu do suza. Seta je, tako, najzakonitiji od svih pesničkih izraza.

Pošto su tako određeni dužina, područje i izraz, prihvatio sam se uobičajenog zaključivanja, s namerom da nađem neki umetnički začin koji bi mi poslužio kao osnovni motiv pri stvaranju pesme – neki stožer oko kojeg će moći da se okreće čitava građevina. Pažljivo razmatrajući sva uobičajena umetnička sredstva – ili, tačnije, *majstorije*, u pozorišnom smislu – odmah sam zapazio da se nijedna ne nalazi u tako opštoj upotrebi kao pripev. Okolnost što se on nalazi u tako opštoj upotrebi bila je dovoljna da me uveri u njegovu stvarnu unutrašnju vrednost, i uštedela mi je trud da ga podvrgavam raščlanjavanju i ispitivanju. Posmatrao sam ga, međutim, s obzirom na mogućnost njegovog usavršavanja, i ubrzo sam uvideo da se on još nalazi na niskom stupnju razvitka. *Pripev*, ili refren, kako se obično upotrebljava, ne samo da je ograničen na lirske stih nego utisak koji će načiniti zavisi i od snage jednolikosti – i zvuka i misli. Prijatnost počiva jedino na osećanju istovetnosti – ponavljanja. Odlučio sam da u utisak koji on proizvodi unesem raznolikost i da ga tako usavršim, ostajući uglavnom pri jednoličnosti zvuka, dok bih stalno unosio promene u jednoličnost misli: što znači, odlučio sam da stalno proizvodim nove utiske unošenjem raznovrsnosti u *primeni pripeva*, dok bi sam *pripev* ostao, najvećim delom, nepromjenjen.

Pošto su ova pitanja rešena, počeo sam odmah zatim da razmišljam o *prirodi* mojeg *pripeva*. Kako je način njegove primene trebalo više puta menjati, bilo je jasno da sam *pripev* mora da bude kratak, inače bi se pojavile nepremostive teškoće pri čestim promenama u primeni bilo koje duže rečenice. Lakoća menjanja stoji, razume se, u srazmeri s kratkoćom rečenice. To me je odmah navelo na misao da je najbolji onaj *pripev* koji se sastoji iz jedne jedine reči.

„Od svih tužnih predmeta, koji je, po opštem ljudskom shvatanju, *najtužniji*? Smrt – glasio je nesumnjiv odgovor. „A kada je“, rekoh, „taj najtužniji predmet najviše pesnički?“ Iz onog što sam već podrobno izložio, odgovor je i ovde očigledan: „Kad je najtešnje povezan s *lepotom*.“

Zatim se pojavilo pitanje *prirode* te reči. Pošto sam se odlučio za *pripev*, iz toga se neizbežno nametao zaključak da pesma treba da bude podeljena na strofe: *pripev* bi predstavljao završetak svake strofe. Nije bilo nikakve sumnje da takav završetak, da bi delovao snažno, mora da bude zvučan i pogodan za otegnuto svečano naglašavanje: a ti razlozi su me neizbežno uputili na dugo *o*, kao na najvažniji samoglasnik, u vezi sa *r*, kao najbogatijim suglasnikom.

Pošto je na taj način rešeno kako će da zvuči *pripev*, pojavila se nužnost da izaberem reč koja će predstavljati ovapločenje toga zvuka, i koja će istovremeno u najvećoj mogućoj meri biti u skladu sa setom, koju sam napred odredio kao izraz pesme. Pri takvom traganju bilo je potpuno ne-

moguće da se pređe preko reči „*nevermore*” (nikad više). U stvari, to je i bila prva reč koja mi se sama nametnula.

Idući *desideratum* bio je naći opravdanje za stalnu upotrebu te jedne reči „nikad više”. Zapazivši teškoću na koju sam odmah naišao prilikom traženja dovoljno opravdanog razloga za njeno stalno ponavljanje, shvatio sam da ta teškoća potiče jedino iz prethodno usvojene pretpostavke, naime, da izabranu reč treba tako neprekidno ili jednolično da izgovara neko *ljudsko* biće – shvatio sam, ukratko, da teškoća leži u izmirenju te jednoličnosti s postojanjem razuma kod stvorenja koje ponavlja tu reč. Ovde se dakle, odmah javila misao o stvorenju koje nije obdareno razumom a koje može da govori; i, sasvim prirodno, u prvom trenutku se nametnuo papagaj, ali ga je odmah zamenio gavran, koji, isto tako, može da govori, a nesravnjeno je više u skladu s nameravanim izrazom.

Dospeo sam tako do zamisli o gavranu – zloslutnoj ptici – koja jednolično ponavlja onu jednu reč *nikad više* na kraju svake strofe, u setnoj pesmi dugoj stotinak stihova. I onda, nikako ne gubeći iz vida kao cilj *vrhunac*, ili savršenstvo, u svim pojedinostima, upitao sam se: „Od svih tužnih predmeta, koji je, po opštem ljudskom shvatanju, *najtužniji*? Smrt – glasio je nesumnjiv odgovor. „A kada je”, rekoh, „taj najtužniji predmet najviše pesnički?” Iz onog što sam već podrobno izložio, odgovor je i ovde očigledan: „Kad je najtešnje povezan s *lepotom*: dakle, smrt lepe žene je nesporno najpesničkiji predmet na svetu, i isto je tako van sumnje da je o takvom predmetu najpozvaniji da govori ožalošćeni ljubavnik.”

Sad je trebalo da povežem te dve zamisli, zamsao o ljubavniku koji oplakuje svoju umrlu draganu i zamsao o gavranu koji stalno ponavlja „nikad više”. Trebalo je da ih povežem, imajući stalno na umu svoju nameru da pri svakoj upotrebi menjam *način primene* ponavljanje reči: jedini prihvatljiv način takvog povezivanja jeste, međutim, da se zamisli kako gavran upotrebljava ovu reč odgovarajući na pitanja ljubavnika. I tu sam odmah uočio povoljnju priliku koja mi se pruža da postignem utisak na koji sam računao, što će reći, utisak *raznovrsnosti u primeni*. Zapazio sam da mogu prvo pitanje koje postavlja ljubavnik – prvo pitanje na koje gavran treba da odgovori „nikad više” – da od toga prvog pitanja mogu da učinim opšte mesto, od drugog manje opšte mesto, od trećeg još manje, i tako dalje, dok najzad, ljubavnik – prenut iz svoje prvobitne *ravnodušnosti* setnim prizvukom same reči, njenim čestim ponavljanjem, i uzimajući u obzir zloslutni glas koji uživa ptica koja je izgovara – postaje na kraju uzbuđen do sujeverja, te počinje razdraženo da postavlja pitanja sasvim druge prirode, pitanja čije mu rešenje strasno leži na srcu, postavlja ih pola iz

sujeverja a pola u onoj vrsti očajanja koje predstavlja sladostrasno mučenje samog sebe, postavlja ih sve zajedno ne zato što veruje u proročku ili demonsku prirodu ptice (koja, razum mu to govori, samo ponavlja ono što je napamet naučila), nego zato što oseća mahnito zadovoljstvo podešavajući tako svoja čitanja da mu *očekivano* „nikad više” zada bol koji je najslađi, jer je najnepodnošljiviji. Uočivši priliku koja mi se lako pružila – ili, tačnije, koja mi se tako nametnula tokom stvaranja – prvo sam zamislio vrhunac, ili zaključno pitanje – ono pitanje na koje će se poslednji put odgovoriti s „nikad više”, ono pitanje na koje će odgovor „nikad više” ostvariti krajnji mogući stepen tuge i očajanja.

Uopšte govoreći, da bi se došlo do novog mora se naporno i marljivo tražiti, i mada ono predstavlja nesumnjivu zaslugu najviše vrste, za njegovo postizanje zahteva se više poricanja nego maště.

Može se, dakle, reći da je pesma imala svoj početak – na kraju, gde svako umetničko delo treba da započne – jer sam ovde, na ovom mestu svojih razmišljanja, prvi put stavio pero na hartiju, sastavljući strofu:

„*Proroče*”, *rehol*, „*zloslutniče! Proroče*,
svakako, pa bio tica ili đavo!
Onoga ti neba što se sad nad nania svodi – onoga
ti boga kom klanjanio oba,
Reci ovoj duši, koju tuga mori, hoću li ikad u
Edenu dalekom
Zagrliti devojku svetu koju andeli Lenoroni zovu!
–
Zagrliti tu divnu devojku i bajnu koju andeli
Lenoroni zovu?
Reče gavran: “*Nikad više*”.

Sastavio sam tu strofu, u tome trenutku, da bih prvo, postavljajući vrhunac, uspešnije mogao da menjam i postupno raspoređujem, prema njihovom značaju i važnosti, pitanja koja pre toga postavlja ljubavnik, i, drugo, da bih konačno mogao da odredim ritam, metar i dužinu i opšti sklop strofe, kao i da postupno rasporedim prethodne strofe; tako da nijedna od njih po ritmičkom dejstvu ne prevaziđe ovu. Da sam tokom daljeg stvaranja bio kadar da sastavim snažnije strofe, ja bih ih, bez sustezanja, namerno oslabio kako ne bi smetale utisku koji treba da proizvede vrhunac.

I ovde mogu odmah da kažem nekoliko reči o versifikaciji. Prvi mi je cilj uvek bio novina. Do koje je mere taj cilj versifikacijom bio zanemaren, predstavlja jedno od najneobjašnjivijih stvari na svetu. Dopoljujući da ne postoji velike mogućnosti za raznovrsnost samog *ritma*, ipak je jasno da su moguće raznolikosti metra i strofe zaista beskrajne; pa ipak, *stolećima niko u pogledu stiha nije nikad ostvario, čak ni pokušao da ostvari, nešto novo*. Činjenica je da stvaranje novog (sem kod

duhova sasvim neobične snage) ni u kom slučaju nije stvar nadahnuća ili podsvesti, kao što bi neki hteli. Uopšte govoreći, da bi se došlo do novog mora se naporno i marljivo tražiti, i mada ono predstavlja nesumnjivu zaslugu najviše vrste, za njegovo postizanje zahteva se više poricanja nego mašteta.

Ja, razume se, ne tvrdim da sam u Gavranu stvorio ma šta novo bilo u pogledu ritma bilo u pogledu metra. Ritam je trohejski, stih je potpun osmerac, koji se smenjuje s nepotpunim sedmercem, a ovaj se ponavlja u *prijevu* petog stiha i završava se nepotpunim četvorostihom. Manje cepidlački – stopa koja je svuda upotrebljena (trohej) sastoji se od jednog dugog sloga za kojim dolazi kratak: prvi stih strofe sastoji se od osam ovakvih stopa, drugi od sedam i po (u stvari, dve trećine), treći od osam, četvrti od sedam i po, peti isto tako; šesti od tri i po. Svaki od tih stihova, uzev za sebe, bio je upotrebljavani i ranije, a ono što je novo kod *Gavrana* to je *povezivanje u strofu*; nikad nije učinjen pokušaj da se izvede nešto što bi ma i približno bilo slično ovom načinu povezivanja. Utisku koji ostavlja novina u povezivanju doprinose i druga neubičajena, a neka od njih i sasvim nova, sredstva, zasnovana na proširenoj primeni načela stiha i aliteracije.

Iduće pitanje koje je trebalo uzeti u obzir bilo je način kako da se dovedu u vezu ljubavnik i gavran, a prvi deo tog pitanja bilo je mesto. Najprirodnije bi bilo u tu svrhu zamisliti neku šumu ili polje; ali meni se uvek činilo da je za postizanje utiska izdvojenog događaja neophodno strogo *ograničavanje prostora*: ono deluje kao okvir na sliku. Ono ima neospornu duhovnu moć da održava usred-sređenu pažnju, i, naravno, ne sme se mešati s prostim jedinstvom mesta.

Odlučio sam, shodno tome, da ljubavnika postavim u njegovu sobu, u sobu za njega osvećenu uspomenama na onu koja je tu često dolazila. Odaja je zamišljena kao bogato nameštena, što je samo zaključak koji proističe iz mojih već izloženih shvatanja o lepoti kao jedinom pravom predmetu pesništva.

Pošto je tako određeno *mesto*, trebalo je sad da uvedem pticu, i rešenje da je uvedem kroz prozor postavljalno se kao neizbežno. Zamisao da ljubavnik u prvom trenutku poveruje da je udaranje ptičijih krila po prozorskom kapku neko "lako kucanje" na vratima ponikla je iz želje da se putem odlaganja ojača čitaočeva radoznalost, kao i iz želje da se proizvede sporedni utisak koji se javlja kad ljubavnik, naglo otvarajući vrata, nalazi svuda mrak i stoga počinje upola da mu se pričinjava kako je to kucao duh njegove dragane.

Noć sam učinio burnom, prvo, da bi Gavran imao razloga zašto traži da uđe, i, drugo, da bih istakao suprotnost s tišinom koja vlada u sobi.

Pustio sam pticu da sleti na Paladino poprsje da bih, isto tako, istakao suprotnost između mermerna

i perja; razumljivo je samo po sebi da me je na misao o poprsju navela tek *ptica*. Paladino poprsje izabrao sam, prvo, kao najviše u skladu s ljubavnikovom učenošću, i, drugo, zbog zvučnosti same reči Palada.

S raspletom u pravom smislu reči – s gavranovim odgovorom „nikad više“ na ljubavnikovo poslednje pitanje da li će sresti draganu na drugom svetu – pesma je, može se reći, završena u svom spoljašnjem smislu, u smislu čistog pripovedanja.

Dejstvom koje proizvodi suprotnost poslužio sam se i oko sredine pesme, s namerom da produbim krajnji utisak. Gavranovom ulasku dao sam, na primer, izgled neobičnosti, koji se približuje smešnom koliko se god to moglo dopustiti. On ulazi „kočopereći se mnogo i lepršajući.“

*Ni najmanji poklon da učini, ni za trenut da je stao il' zastao,
No s izrazom nadmenog gospara il' gospe, posadi se iznad vrata maje sobe.*

U ovim dvema strofama, koje dolaze za njom, ta namera je još očiglednije došla do izraza:

*I ta crna ptica na mom setnom licu osmeh rodi
Ozbilnjim i strogim dostojanstvom lika svog,
"Iako ti je čuba ostržena i još obrijana", rekoh,
"Gavrane, ti, natmuren i drevni, s noćnih obala
što hodiš, kukavica sigurno da nisi,
Reci meni kako glasi gospodsko ti ime na
Plutonovim tim Noćnim obalama?"
Reče Gavran: „Nikad više”.*

Začudih se mnogo čuvši tu *nezgrapnu pticu* kako lepo razgovara, iako joj taj odgovor imadaše malo smisla malo veze; jer priznati mi moramo da nijedan živi čovek –

*Nikad sreće te ne beše da posmatra pticu iznad
svojih sobnih vrata –
Pticu niti zverku neku na poprsju iznad svojih
sobnih vrata*, s tim imenom: „Nikad više”.

Pošto je na taj način obezbeđeno dejstvo raspleta, odmah sam neobično zamenio najdubljom ozbiljnošću: taj novi prizvuk počinje strofom koja neposredno dolazi za gorenavedenom, stihom:
*Ali gavran, sedeći samotan na tom poprsju punom
spokojsstva,
reče samo*, itd.

Od ovog trenutka ljubavnik više ne zbijaju šalu, ne zapaža više čak ni ono što je neobično u gavranovom držanju. Govori o njemu kao o „natmurenjoj, nezgrapnoj, strašnoj, mrkoj i zloslutnoj ptici doba davnašnjeg“, i oseća kako mu njegove "ognjene oči sažiju srce živo". Taj preokret u raspoređenju ili predstavama ljubavnika treba da proizvede sličan preokret i kod čitaoca, da bi se na odgovarajući način pripremio za *rasplet*, koji se sad privodi kraju što je moguće brže i što je moguće *neposrednije*.

S raspletom u pravom smislu reči – s gavrancim odgovorom „nikad više” na ljubavnikovo poslednje pitanje da li će sresti draganu na drugom svetu – pesma je, može se reći, završena u svom spoljašnjem smislu, u smislu čistog pripovedanja. Dotle je sve u granicama objasnijivog, stvarnog. Neki gavran, naučivši napamet jedan jedini izraz „nikad više”, a pošto je pobegao od svog gaspodara, primoran je žestokom burom da u ponoć pokuša da uđe kroz prozor koji je još uvek osvetljen – kroz prozor sobe jednog naučnika pola zadubljenog u neku knjigu a pola zanetog u sanjarije o svojoj voljenoj preminuloj dragani. Kad je na lepršanje ptičijih krila otvoren prozor, ptica je uletela i smestila se na najpogodnije mesto izvan neposrednog domašaja naučnikovog, koji, iznenaden dagadajem i čudnim držanjem posetioca, u šali pita pticu kako se zove, i ne očekuje odgovor. Gavran, kome je pitanje upućeno, odgovara svojim uobičajenim rečima „nikad više” – rečima koje odmah nalaze odjeka u tužnom srcu naučnikovom. Događaj budi u njemu izvesne misli kojima on daje glasnog izraza, ali se opet trza kad ptica ponovi svoje „nikad više”. Naučnik sad pogoda pravo stanje stvari, ali ga nagoni, kao što sam napred objasnio, ljudska žđ za samomučenjem, a delom i sujeverje, da postavlja ptici takva pitanja koja će njemu, ljubavniku, očekivanim odgovorom „nikad više” doneti najviše sladostrašće bola. Dajući do krajnosti maha ovom samomučenju, pripovedanje je dobilo svoj prirodan završetak, u onom što sam nazvao njegovim prvim ili spoljašnjim smislim, i sve dotle nije bilo ničeg što bi predstavljalo prekoračenje granica stvarnog.

Ali predmeti tako obrađeni, ma koliko vešto i s ma koliko živim nizom događaja, uvek zadržavaju izvesnu grubost ili šturost, koja vređa umetnikovo oko. Dve stvari su neizostavno potrebne – prvo, izvesna složenost, tačnije rečeno, celishodnost; i, drugo, izvesna moć nagoveštavanja – neki dublji, podzemni, iako neodređeni smisao. Ovo drugo naročito daje umetničkom delu toliko onog bogatstva (da pozajmimo iz svakodnevnog govora jednu izrazitu reč) koje mi tako rado mešamo sa savršenim. Preteranost nagoveštenog smisla, koja ga pretvara u gornji, vidljivi – umesto da ostane donji, skriveni – sloj obrađenog predmeta, upravo je ona odlika koja preobražava u prozu (i to najniže vrste) takozvanu poeziju takozvanih transcenentalista.

Držeći se takvih nazora, dodo sam pesmi dve završne strofe; njihova moć nagoveštavanja treba, dakle, da osvetli čitavo izlaganje koje im je prethodilo. Skriveni smisao prvi put se javlja u stihovima:

„Izvuci svoj kljun iz srca moga, i skloni spodobu svoju iznad mojih vrata!”
Reče gavran: „Nikad više!”

Primetiće se da reči “iz srca moga” predstavljaju prvi izraz s prenesenim značenjem u pesmi. On, uz odgovor „nikad više”, navodi duh da traži dublji smisao u svemu što je ranije pripovedano. Čitalac počinje da smatra gavranu nekim znamenjem; ali se tek u poslednjem stihu poslednje strofe jasno uviđa namera da se on učini znamenjem *tužne i večite uspomene*:

*Nepomičan, gavran sedi još i sada, još i sada,
Na poprsju bledom Paladinom iznad samih mojih
sobnih vrata;
A oči su mu kao u demona koji sanja,
Svetlost lampe što ga zari po podu mu baca
senku;
Iz te senke, što po podu lebdi, duša mi se
Dići neće – nikad više.*

Preveo: Božidar Marković

Izvor: Teorijska misao o književnosti, priredio

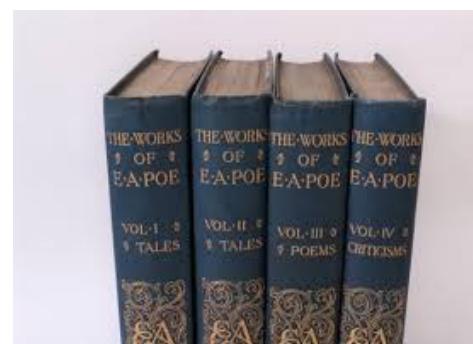
Petar Milosavljević

Priredio: Danilo Lučić

Dr Aleksandra Mančić (citirana od strane Jovice Aćina), baca svetlost nade da ljudi od struke u Srbiji posmatraju stvari kako treba:

“Po je, u stvari, napisao bezmalo sedamdeset priča. S pravom ga smatraju rodonačelnikom detektivske priče i piscem koji je transformisao gotsku priču iz perioda romantizma u modernu priču strave i užasa usredsređenu na granične oblasti ljudskog uma i iskustva: "Uzas ne dolazi iz Nemačke, dolazi iz duše", pisao je sam Po.”

Ana Stjelja

Putovanje u Svetlost brodom koji se zove Ljubav

Tragom romana „Moja ljubav Nikola Tesla”, Laguna, 2021.

Kada otvori korice knjige „Moja ljubav Nikola Tesla” Ane Atanasković, čitala zapravo kreće na svojevrsno književno putovanje. Zavirujući u stranice imaginarnog dnevnika Ketrin Mekmehon Džonson (memoarska proza kao književni postupak autorke), čitalac putuje ka Svetlosti (prema Tesli sve je svetlost; u jednom njenom zraku je sudsina naroda) brodom koji se zove Ljubav. Na tom uzbudljivom putovanju čitalac spoznaje sebe i prolazi kroz, samo njemu znanu, transformaciju, onu koju možda nikom neće saopštiti niti je sa nekim podeliti, ali koja će itekako biti vidljiva. I upravo je to suština svake dobre knjige.

Da nas obogati novim znanjem i iskustvom, da namotvori nove vidike i približi nove svetove.

I pre nego što krene sa čitanjem samog romana, čitalac u posveti na početku knjige saznaće kada se i kako srpska književnica „zaljubila” u Teslu:

„Posvećeno mom ocu Stanimiru Atanaskoviću, koji nas je napustio nekoliko meseci pre završetka ovog romana. Od njega sam nasledila interesovanje za naučno, nadnaučno, prirodno i natprirodno, u njegovom časopisu *Galaksija* prvi put sam, kao sasvim mala, čitala o ženama koje su volele Nikolu Teslu. Znam da je i sada ponosan na mene, ma gde da je.” Ovaj roman se može sagledati kroz prizmu tri pripovedačke ravni. Prva je odmah vidljiva i jasno uočljiva i odnosi se na romansiranu biografiju glavne junakinje romana Ketrin Mekmehon Džonson, te na njenu platosku ljubav prema Nikoli Tesli. Druga je, pak, priča o Americi s kraja 19. i početka 20. veka, a treća je možda, svesno, a možda i nesvesno postignuta feministička pripovest, odnosno stavljanje akcenta na rodnu ravnopravnost koja će, mada ne u potpunosti, svoje ubličenje doživeti tek u 21. veku. U zavisnosti od ličnog afiniteta čitaoca, ili istraživačkog postupka radoznalog književnog tragaoca, ova knjiga ima potencijal da se istraži sa tri gorepo-menuta aspekta. Tragom ličnosti Amerikanke irskog porekla, Ketrin Mekmehon Džonson, zapravo idemo tragom američkih žena iz visokog društva u periodu kada se, čini se, Amerika najviše razvijala, i industrijski (materijalno) i kulturno (duhovno). Iz njene pripovesti saznaјemo kako je izgledao Njujork, koje su ličnosti činile kulturnu elitu toga vremena, i kakva je zapravo bila ta Amerika u kojoj je živeo i stvarao (naposletku i umro) srpski genije Nikola Tesla.

„... Njujork je ostao u belo-žutom odsjaju. Gde god da odeš, taj grad-moćnik će ostati na svom mestu, nesvestan tog ličnog malog odlaska... Kad se ulazi u Njujork, istinski se plače od sreće. To je duh koji stalno raste... Njujork i dalje ima onaj prozračan, skoro metalni vazduh, kako je to davno i verno opisano u Veku. Još u prošlom veku...”

„... Amerika je slatka, Evropa je slana... Amerika je novi svet za druge, za mene je prvi. Dvoržak je svoje doživljaje Amerike majstorski obradio – uvrstio je tonove ravnica, glasove divljine i gromoglasnost Zapada, što brzo prelaze celu zemlju i stižu do Istoka.

Potraga, srce, korak, dom, kuća – između njih i u njima je biće Amerike. Dvoržak je prikazao i zajedničke pesme istraživača, tamne tonove prerija, bunt, jaku volju, igre, gradove i zoru. I to je Amerika. Razigrana moć. Moć koja se podrazumeva... Moja Amerika ima otvoren dlan, po njegovim brežuljcima ljudi traže sreću. Moja izdašna Amerika je svoju divlinu i svetske šarolikosti spojila u nezadrživost. U mojoj velikoj Americi Bog je iskazao koliko voli ovaj svet, drajući joj šume i prerije. Što više ljudi zadire u njeno srce, tražeći sebe, blago i nadu, ona je sve jača, što je više koriste, ona je sve moćnija. Njeno srce je dobro...” Neće biti nimalo pretenciozno ukoliko Anu Atanasković nazovemo „srpskom Elif Šafak” (bar kad je ovaj roman u pitanju) jer roman „Moja ljubav Nikola Tesla” dosta naliči romanu „Ljubav” („40 pravila ljubavi”). Ukoliko se povuku određene paralele, dolazimo do zaključka da ova dva romana, svaki na svoj način, prikazuju ženu na pragu 40-ih koja prolazi kroz neku vrstu duhovnog preobražaja, prešavši dug i težak put samospoznaje. Kako žena taj lični preobražaj nikako ne može da ostvari sama, ona traga za izvesnim podsticajem. Kao što glavna junakinja Elif Šafak, Amerikanka po imenu Eli Rubinštajn upoznaje tajnovitog škotskog pisca Aziza Z. Zaharu, tako i glavna junakinja Ane Atanasković Amerikanka Ketrin Mekmehon Džonson upoznaje Nikolu Teslu. U oba romana imamo žene koje su nezadovoljne svojim životom i u potrazi za nekom vrstom promene. Obe priče isprepletane su misterijom, snažnom duhovnom energijom i istaknutom simbolikom ženskog principa.

U segmentu opisa Amerike i američkog načina života, roman Ane Atanasković dodiruje književne rubove putopisa iz Amerike srpske književnice Jelene J. Dimitrijević (1862-1945) „Novi svet ili u Americi godinu dana”, (još jedna tema za komparativno istraživanje), iako je kod Ane Atanasković Amerika zapravo mizanscen za romansiranu pripovest o zaljubljenosti i općinjenosti jedne Amerikanke srpskim naučnikom i njegovom ličnošću koja nesumnjivo pleni i zavodi svojom nesvakidašnjom aurom.

Osim svakako zanimljive pripovesti o platonskoj ljubavi koju je jedna Amerikanka gajila pre-

ma srpskom naučniku, ova knjiga zapravo predstavlja i jedan izrazito feministički roman u kome se žena unutar Ketrin Mekmehon Džonson buni protiv one Ketrin kojoj je „savršeni“ život koji živi nametnut. Iako spolja izgleda kao savršen, on je prazan i lišen svake strasti i duhovne ispunjenosti koja ženu zapravo čini živom i srećnom.

„... Kupila sam haljinu od satena i lepezu od nojevog perja koja potpiruje moje strasti. Hoću da poludim od strasti, da budemo mlađi nego što jesmo, da se volimo neobuzdano, i slobodnije... Nikada neće čitati šta otkrivam beležnici, ona je moja sloboda. „Draga moja ženice“, često me zove tako... Živim udobno, sa tolerantnim mužem, ali to nije ona potpuna sloboda kakvu imaju sada stasale devojke koje teže samostalnosti... Nova moda počinje sada da me zabavlja, ne čudim se više ogromnim štaftama na vrećastim kratkim haljinama, sve je šašavo i uvrnuto, šminka je jaka oko očiju i na usnama, kao maska, nose se turbani, karo blejzeri i šiljati uski šeširi. Zabavni cirkus. Bezbrižnost? Sloboda? Verovatno. Volim obojicu. Poludeću zbog toga. Robert je obaveza, Robert je veza, deo mene, moja ruka, moj stomak. Nikola je moje oko, moje srce, kretanje. Roberta želim da grlim i da se na njega naslonim, da pričam s njim o prošlosti, a sa Nikom želim da izgorim, da umrem i rodim se, želim da udišem njegov izdah i da od njega živim. Kad bih mogla da imam obojicu!... Lik Ketrin Mekmehon Džonson takođe može da se dovede u vezu sa još jednim, doduše fiktivnim (filmskim) likom, a to je Rouz de Vit (Doson), glavna junakinja filma „Titanik“.

I Rouz, iako znatno mlađa, kao i Ketrin prolazi kroz životnu unutrašnju krizu te vodi ličnu borbu između prihvatanja savršenog američkog života devojke iz višeg društvenog sloja i prihvatanja same sebe, onako kako sebe zamišlja i kako želi da osmisli svoj život. Rouz upoznavanjem tajanstvenog mladića, istovremeno i umetnika (amaterskog slikara) Džeka Dosona, koji joj otvara vrata njene osećajnosti, dečije razigranosti i vraća osmeh na lice, kreće na put (ne samo brodom „Titanik“) već na onaj izmaštani put do same sebe. Na početku samog filma Rouz izgovara čuvenu rečenicu „Za sve ostale to je bio „Brod snova“, a za mene zarobljenički brod koji me je u Ameriku odvodio u lancima. Spolja, bila sam lepo vaspitana, onako kako devojka treba da bude. Iznutra, u meni je sve vrišтало“ čime daje do znanja da se u njoj vodi borba i da svim silama želi da se odupre nametnutim stegama. Džek, Tesla, Zahari, samo su pojave u životu žena koje vape za promenom i ličnom slobodom te buđenjem strasti koje su ugušene jednoličnim, nametnutim pravilima života američkog društva s kraja 19. i početka 20. veka.

Imajući u vidu vrlo uspešan književni postupak i vođenje same priče, od početka do kraja romana, stiće se utisak da bi ova pripovest mogla biti jednakо uspešna i da se umesto Nikole Tesle našao

neki drugi, izmaštani ili stvarni junak, no činjenica da se radi baš o Nikoli Tesli uzbuđenje prilikom čitanja ovog romana podiže do vrhunca. Lik Nikole Tesle je sam po sebi filmski i književni, tako da inkorporiran u bilo koje umetničko delo, privlači naročitu pažnju.

„... Nikola Tesla je Sunce, on stvara, i bez njega ne bi postojao svet, ali ume i da oprži toliko da osetiš miris sopstvenog pečenog mesa. Ume i da oslepi toliko da ne vidiš tokom celog dana i noći, pa ne osećaš hladni sjaj plemenitog Meseca. Ali, ume i da uzburka krv tako da danima osećaš topolinu... Nikola Tesla je kao najprkosniji plamen...“

Iz brojnih pisanih izvora te svedočenja savremenika, poznato je da je Tesla svojom markantnom i misterioznom pojавom, privlačio pažnju ženskog pola. Takođe ne treba zanemariti ni to što je imao vrlo jasan stav kada je u pitanju odnos prema ženama, ali i njegov stav o rodnoj ravнопravnosti i budućoj ulozi žena:

„Moć prave žene je tako velika, da verujem da bi lepa žena – a to će reći lepa duhom, ponašanjem i mislima, lepa u svakom pogledu, neka vrsta boginje – ako bi se iznenada pojavila na zemlji, mogla da zapoveda celim svetom... Žene postaju jače od muškaraca, i fizički i mentalno. Svet je iskusio mnoge tragedije, ali po mom mišljenju najveća od svih tragedija je sadašnje ekonomска situacija, u kojoj se žene nadmeću sa muškarcima, i u mnogim slučajevima zaista i uspevaju da uzmu njihovo mesto u profesijama i industriji. Ova rastuća tendencija žena da bace muškost u zasenak predstavlja znak propadanja civilizacije. Ženska odlučnost da se takmiči sa muškarcima u svetu biznisa ruši neke od najboljih tradicija – stvari koje su se pokazale kao pokretački faktori u ovom sporom, ali osetnom napretku sveta.“ („Galveston dejli njuz“, 1924)

Imajući u vidu sve iznete činjenice, i skrenuvši pažnju na određene aspekte ovog romana, sasvim je jasno da je ovo knjiga koju treba pročitati. Ovo je roman, kako za one čitaocе koji se zadovoljavaju užitkom čitanja, tako i za one koji nakon pročitane knjige vole da nadalje istražuju, idući tragom jedne knjige.

Srpska književnica Ana Atanasković je, bez svake sumnje, kao vrhunski glumac koji se mestralsno unese u ulogu svog junaka, stavila u ulogu svoje junakinje Ketrin Mekmehon Džonson, udahnjujući joj jedan novi život, a srpskoj književnoj sceni podarivši jedan od kvalitetnijih ostvarenja savremene srpske romaneske književnosti.

Ana Atanasković je spisateljica sa stilom. Diplomirala je engleski jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Autorka je sledećih knjiga: zbirka priča „Beogradske majske priče“ (Književna omladina Srbije, 2006); roman „Duet duša“ (Magnet, 2008); roman „Jelena Anžujska“ (Feniks Libris 2009. Prvo izdanje; drugo

izdanje Art Natron i Kordun iz Filadelfije, 2010); roman „Moja ljubav Nikola Tesla“ (Smart, 2013); zborka priča „Beograd je ljubav“ (Nine Horses Journey, 2017); roman “Kraljica jorgovana” – dopunjeno izdanje “Jelene Anžujske” trećinom teksta (Samo korak, 2019); roman “Davorjanka Paunović” (Blic, 2020); preuređeno izdanje romana “Moja ljubav Nikola Tesla” (Laguna, 2021) prevod na makedonski “Mojama љубов Никола Тесла” (Ikona, 2022).

Ana Atanasković

Ana Stjelja

Dr Ana Stjelja je srpska književnica, književni prevodilac, novinar i nezavisni naučni istraživač. Osnivač je i glavni urednik magazina za kulturnu raznolikost *Alia Mundi*.

Autorske knjige: zborka poezije „Moira“ (Narodna knjiga, 2002) • zborka poezije „Atavi“ (Narodna knjiga, 2004) • zborka poezije i eseja „Eden & Had“ (Beograd, 2006) • zborka haiku poezije „Tri Gejše“ (Beograd, 2008) • zborka dečje poezije „Na korak do duge“ (Beograd, 2009) • stručna knjiga „PESNICI UNIVERZUMA – Mevlana Dželaludin Rumi i Junus Emre“ (2013) • zborka poezije (elektronsko izdanje) „Lira Divina“ (2014) • zborka priča „Kako sam postao ptica“ (2015) • zborka poezije (štampano izdanje) „Lira Divina“ (2015) • zborka aforizama „Oksimoron“ (2016) • zborka poezije i haikua na portugalskom „Poesia: coleção de poemas e haikais“ (2016) • monografija „Duhovna riznica Srbije: srpske crkve i manastiri“ (2018) • dečja knjiga na srpskom i arapskom jeziku „Ajša u Zemlji Snova“ (2019).

Prevedene knjige: • izbor iz poezije Federika Garsija Lorke „Senka moje duše“, u prevodu sa španskog jezika (2008) • izbor iz poezije Pabla Nerude „Zemlja u Tebi“, u prevodu sa španskog jezika, (2008); drugo izdanje (2010). • izbor iz poezije Junusa Emreja „Slavuj ljubavi“ u prevodu sa turskog jezika (2010), drugo izdanje (2016) • zborka poezije Federika Garsija Lorke „Tamaritski Divan“ u prevodu sa španskog jezika (2014) • drama Vilijama de Mila „Obmanjivači“ u prevodu sa engleskog jezika (2016) • poema Jelene J. Dimitrijević, „Une vision“, u prevodu sa francuskog jezika (2016) • izbor iz poezije Ahmeda Jesevija „Glas ašika“ u prevodu sa turskog jezika (2016) • izbor iz savremene turske poezije „Pesma je ptica na vrhu vulkana“ u prevodu sa turskog jezika, 2018. • izbor iz poezije Luiša de Kamoiša „Vitez ljubavi“ u prevodu sa portugalskog jezika, 2019. • izbor iz poezije Sohraba Sepehrija „Rumena jabuka sunca“ u prevodu sa engleskog jezika, 2020.

Gabi Abramac

Triglosija u hasidskim zajednicama u New Yorku

U četvrtak, 14. 4. 2016, u učionici 405 Filozofskog fakulteta u Rijeci, Sveučilišna avenija 4, s početkom u 14 sati održno je predavanje dr. sc. Gabi Abramac naslovljeno “Triglosija u hasidskim zajednicama u New Yorku”.

Hasidski pokret nastao je među aškenaskim Židovima Istočne Europe u 18. stoljeću, proširivši se kasnije na Srednju Europu i Baltik. Utemeljen je pod vodstvom rabina Izraela Baal Šem Tova (još zvanim Bešt). Baal Šem Tov bio je učenjak i mistik podjednako posvećen otvorenom, vanjskom i skrivenom, unutarnjem vidu *Tore*.

Židovska elita u to doba bila je usredotočena na izučavanje *Talmuda*, dok su siromašne i manje obrazovane židovske mase trebale novi pristup. Baal Šem Tov, zajedno sa svojim sljedbenicima, stvorio je način židovskog života koji je naglašavao mogućnost svih Židova da se približe Bogu putem svega što čine, govore i misle. Hasidski Židovi nadaju se da će ispunjavajući svoje vjerske obveze prizvati *geulah* – iskupljenje koje će označiti kraj židovskog egzila i obnovu hrama u Jeruzalemu.

Na navedenim područjima je u spomenutom razdoblju židovska dijaspora koristila triglosičan jezični repertoar, tj. hebrejski kao sveti jezik, jidiš kao razgovorni jezik zajednice i jezik zemlje domaćina. U hasidizmu jidiš zadobiva status sve-toga jezika, od kojega je samo svetiji *lašon hakodeš*, hebrejsko-aramejski konglomerat kojim su pisani sveti tekstovi. Opisana triglosija bila je kontinuitet židovske jezične prakse koja je bio utemeljena još od izgona u Babilon 586. godine pr.n.e. Od tada pa do kraja razdoblja Drugog Hrama prije 2000 godina, triglosičan lingvistički repertoar bio je već uobičajen. Jezik židovske dijaspore uvijek se razlikovao od jezika njihovih nežidovskih susjeda.

Drugi svjetski rat označio je povijesni kraj hasidizma kao židovskog iskustva na istočnoeuropskom tlu. Preživjeli hasidi naselili su se nakon rata u Sjedinjenim Američkim Državama, Izraelu, Kanadi, Engleskoj i Belgiji.

Ovo predavanje temelji se na istraživanju provedenome u hasidskim zajednicama u New Yorku između kolovoza 2012. i prosinca 2014. godine. Rezultati istraživanja pokazuju kontinuitet triglosičnog jezičnog repertoara židovske diaspore u ortodoksnoj židovskoj zajednici u Brooklynu na početku 21. stoljeća. Odnos jezika i identiteta razmotrit ćemo u okviru jezične i političke ideologije hasidskih zajednica. U predavanju će biti prikazano kako hasidi koriste jidiš, engleski i lašon

hakodeš, ovisno o pripadnosti pojedinoj sekti, kvartu u kojemu žive, te ovisno o spolu. Predavanje će biti obogaćeno video zapisima nastalima tijekom terenskog istraživanja.

Gabi Abramac

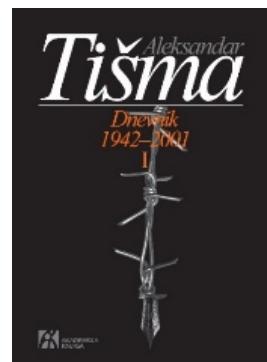
Lingvista i stručnjak za međunarodne odnose. Doktorirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu iz oblasti sociolingvistike, radeći na jeziku i identitetu hasidskih zajednica u Brukljinu. Stručno usavršavanje iz oblasti međunarodnih odnosa završila je u Njujorku i Vašingtonu. U Jerusalimu je pohađala međunarodni program Instituta Jad Vašem. Radila je za UN, OEBS i organizacije World Learning. U Zagrebu vodi školu stranih jezika *Sokrat* i osnivač je jedinog centra za učenje jidiša u ovom delu Evrope.

Autorka je knjige „Dos heilike iidish vort“ i brojnih drugih članaka o jevrejskim zajednicama i jezicima u dijaspori. Redovno organizuje predavanja iz oblasti jevrejske istorije, jezika i kulture, gostuje u televizijskim i radio emisijama.

Aleksandar Tišma

Odlomci iz Dnevnika

Akademska knjiga

22. II 1959.

Danas sam završio „Koje volimo“ – definitivnu redakciju – predstoji još samo popravljanje i prekučavanje. Pod izvesnim uglom, ova knjiga bi se mogla smatrati mojim autobiografskim delom: to sam ja. Ako tako jeste, mogao bih sada da krenem slobodnije ka onom što znam – i izvan sebe.

Ima mnogo toga što još treba da osvoji moje znanje. Čeo jevrejski kompleks, na primer, jedna je mutna osetljiva gužva u koju se dosad nisam usuđivao da taknem.

23. II 1959.

Najjači doživljaji karaktera i sudbina potiču iz detinjstva; sva moja istinski upečatljiva poznanstva su iz mađarske jevrejske sredine. Međutim, ona se otimaju prikazivanju, jer su suviše bolno zarasla u moje izopačenosti i jer su tuđa ovom jeziku i mentalitetu kojim i za koji treba da pišem.

24. II 1959.

Čitam Vasićeva „Dva meseca u jugoslovenskom sibiru“ – reportažu iz Albanije za vreme jedne od mnogih pobuna, sa slikama našeg većitog primitivizma, krvološtva, primarne fiziološke durašnosti. Delo značajnije u ovoj sredini od bilo kog beletrističkog vrhunca. Ali tako teško, mučno.

2. III 1959.

Noćas „Snovi karaktera“. Tukao sam Andreja, bio ljubomoran na Sa. zato što je bila lepa i što se ponašala veselo u društvu s drugima. Trebalo bi se naučiti poniznosti – u odnosu na svoja prava, na svoju umetnost, na svoj položaj među ljudima. To bi možda unelio i svetlosti u večitu mojo nedoumici: kako živeti?

30. III 1959.

Posle vukovih portreta iz Prvog i Drugog srpskog ustanka čitam njegove „Ustavobranitelje“ – stvari za mene sasvim nove, jer ih iz škole nisam zapamtio bolje od formula anorganske hemije.

Jedan meni tuđ svet – zaključujem – ali takođe: ni jedan kompaktan nacionalni svet meni ne bi bio bliži. Uzalud bih pokušao da se približim bilo ovom srpskom svetu bilo nekom drugom, francuskom ili američkom, recimo. Ja moram da se oslanjam samo na sebe, i u životu i u pisanju. Svet svoje fikcije mogu da sačinim samo iz svoje izdvojenosti. Sa toga gledišta moje drame su najveći promašaji.

11. IV 1959.

Mir zrelih godina. Zdrav sam, sve telesne funkcije obavljaju se nesmetano, rad teče bez grčeva. Nije mi dosadno. Željesu savladive. Ne brojim dane, ne zabrinjavam se nad njihovim prolaženjem, puštam ih da protiču, da odmiču, i ja sa njima. Za „Jelenom Gavanskom“, koju sam ponudio stožeru, uskoro ću nekud poslati „koje volimo“, možda i pesme. Tri rukopisa u opticaju – nije loše. Pa ću valjda onda početi, opet, da pišem nešto novo. Pre mesec dana, za ručkom u restoranu, koš me je podsetio na to kako sam nekad bio nemiran i nezadovoljan. Hteo sam da pišem, hteo sam da putujem, hteo sam da se podignem, i pri tome mi se činilo, ako ne bude odmah, biće kasno. Gledao sam u njega prenaraženo, ne mogući da poznam svoj portret. Međutim, bio je baš takav.

Ovo sad je mnogo prijatnije – ova uspešna skromnost. samo, ja sam nekad hteo da budem čovek svetskog značaja. Gde je sad ta volja? Skoro me je stid da je spomenem ovako, ogoljenu na činjenicu.

14. IV 1959.

Možda svi pišu zbog patnji od nečega; ja sam u tom slučaju pisao zbog patnji od sebe. Nisam patio što je svet takav kakav je, nego zato što sam ja takav da je svet prema meni takav. Nije me mučila smrtnost, nego moja buduća smrt; nisu me ozlojeđivale rasne razlike nego moja rasna manjevrednost; nisu svađe među roditeljima, već moje patnje zbog tih svađa, nije neravno-pravnost ljudi, već moja nemogućnost da ih nadvladavam. Možda je to uostalom tako i moralno da bude, u pubertetu, ali ta patnja, ta nelagodnost od sebe samog nije se nikad objektivizovala, što ne znam da li je u redu. U svakom slučaju, danas, kada je ta subjektivna nelagodnost iščilela, ja više nemam zašto da pišem. Trebalо bi da dođe do novih potresa, ali njih nema za moju kukavičku dušu, koja se samozadovoljno uvlači u sklonjenost jednog malog ranga, imena, prihoda.

15. IV 1959.

Sređujem „Koje volimo“ i novu zbirčicu pesama, i sve mi se to prilično sviđa. ništa veliko, ali dopadljivo i zanimljivo. možda je tu moj put: kroz sitan rad ispeti se do opštijih poimanja i ostvarenja.

20. IV 1959.

Opasnost od ovog zatišja nije samo u tome što me lišava pobude da pišem – ono me lišava i moga ja, one pačeničke svesti koja je bila sirovina mojih ostvarenja. Dakle lišava ne samo pobude već i mogućnosti. Gde sam sad ja: mali Čiva ogorčen na ljude, u strahu od vlasti svake vrste, beznadežno željan stranih predela, podviga, moći? više ga u sebi ne osećam, kao da je neka tragična figura o kojoj sam samo čitao. Međutim, on je sve što imam, bez njega i u njegovog reinkarnisanja u tekstu, moj je život promašen.

27. IV 1959.

Ponovo pišem „Begunce“ – istoriju Karanovog neuspelog bega preko granice. Polako, bez uzbuđenja, malo s dosadom – kako i odgovara ovom tekstu, jer on takav treba da bude.

28. IV 1959.

Dokaz da socijalizam „ne valja“ sastoji se u činjenici da je tim podnošljiviji što god je manje pravi. A „ne valja“ sam stavio pod navodnike zato što taj kvalifikativ nije negativan u odnosu na druge sisteme. I kapitalizam je utoliko podnošljiviji što je manje pravi. Očito, to je osobina svih ostvarenih društvenih sistema. Ti nekadašnji sni o boljem životu, nasuprot postojćem, dakle stvarnosti, takođe se jednog dana pretvore u stvarnost, i tada više „ne valjavu“. Biti danas socijalist, to znači isto što i biti kapitalist, ili vazduhist, ili jedist, ili pijist – dakle, ne znači ništa.

Tako u idejnem pogledu. U pogledu političkom, to znači biti pristalica ove ili one grupe u budućem sukobu, ratovima, jeziva perspektiva, hvalim sreću što je ne delim.

3. V 1959.

Danas u svakodnevnoj protokolarnoj poseti mami. Bila je na Paragovu, bez mene, koji sam izostao zbog lošeg vremena; bila je sama i kaže da se zbog toga osećala neprijatno. Od majke je stigla dopisnica s vešću da je bolesna, izgleda opet na bubrežima. Danas je godišnjica dedine smrti. Danas je Uskrs, kojije tata voleo kao i sve druge praznike. Bio sam ispavan posle sna iza ručka, telesno vrlo odmoran i uravnotežen, pa me je to osposobilo da sve činjenice smrti, bolovanja, prolaznosti, primim sa spokojnom nežnošću. Gledao sam da ih pred mamom zataškavam, ali to i nije bilo naročito po-

trebno, jer mamu od njih nije strah, bilo zato što je i sama u njima, bilo zbog njene hrabrosti, ili rasejanosti.

24. V 1959.

Posle Pariza otprilike, počela je da popušta moja napregnutost u borbi za uspehom. Današnji bilans: radim kad mi se sviđa, propuštajući dane i nedelje; u preduzeću sam se pasivizirao, važim verovatno za lenjivca; u društvenim odnosima pretvaram se u sredovečnog autsajdera od kog se ništa novo ne očekuje. sve je to u redu. samo, takav stav je opravdan kod nepriznatih genija, a ja teško da sam jedan od njih. Treba pored neizvesnoga ličnog rada, i posla za uhleblje, činiti još nešto, solidno. Morao bih opet početi da prevodim.

4. VI 1959.

Citam jedno za drugim „Niki“ od Dérya i „Les mauvais coups“ od Vaillartda. Prvo je slabije delo jednog pisca sputavanog angažovanosti u životu (Déry i sada sedi u zatvoru, osuđen na 9 godina), drugo je briljantno delo jednog stotoprocentnog artista. Pa ipak, koliko je Déry veći po vrednosti, veći već i po temi, jer, opisujući sudbinu jednog psa, slika stvarne, opasne pretnje našeg doba, hapšenja i zatvaranja na pravdi boga, ponižavanja s političkom pozadinom, raščovečavanja čoveka pod tiranijom. Dok Vailland prikazuje trulost jedne sredine nagnjene nedostatkom vere. On konstatiše, majstorski jasno, a Déry, malo naivno, saoseća. Ali zrno toga sažaljenja vredi više od sve Vaillandove lucidnosti.

Muslim da ima dva reda pisaca: manjaka i humanista. manjaci su oni koji imaju da iznesu na videlo jednu jedinu ozledu: svog sopstvenog osećanja, pa da je variraju manje ili više vešto, da bi stekli nadoknadu. Humaniste pokreće dubla ozleda: od društvene ili kosmičke nepravde. naivniji, jer pretenciozniji i možda uzaludniji, oni pretežu na kantaru istinskih vrednosti. To su veliki epičari. Oni prvi, pak, to su takozvani moralisti. Moralisanje je potreba slabijih, bespomoćnih da sebe i druge podnose. Pesnici su istovremeno i iznad i ispod jednih i drugih: oni ne leče ozlede, oni se kupaju.

5. VI 1959.

„Koje volimo“ donosi nov fijasko – kod Boška. ne samo da je jezik strašan, skoro kao u „Širokim vratima“, nego su sve epizode, osim onih sa Brankom i Špiljom, šuplje. Dakle, sve one gde prikazivanje nije prožeto ličnim doživljajem.

*

U sve moje bede uvalila me je i gordost. Samo poniznost može da me spase.

9. VI 1959.

Ali, gde je poniznost?

Ja znam gde je oholost: u svakom mom stavu i postupku. U tome što sam bezuslovno poveroval da sam pisac čim sam osetio izvesne neobičnije osećajne vibracije. U tome što se nisam prepustio grupnim oduševljenjima literarnih družina u gimnaziji. U tome što nisam mario za jezik na kome hoću da pišem, ni za dela napisana tim jezikom. U tome što sam neosnovano – ja, kukavica i sedilac – sanjao o bekstvu iz zemlje. U tome što sam se iz Beograda povukao kada sam osetio otpore prema svojoj ambiciji. U tome što sam pišući vodio računa samo o važnosti mog iskaza, a ne o njegovoj ostvarenoj vrednosti; što sam pri tom, gotovo krišom od samog sebe, tragao za sredstvima da te svoje proizvode što bolje proturim („Nolit“, Pariz) ne pitajući se mnogo da li to i zasluzuju. U tome što tražim moć – putem ugleda i novca. U tome što sam prestao da prevodim čim mi se učinilo da će i bez toga uspeti.

Da li je i ženidba bila gest oholosti? Muslim da je ona to bila s obzirom na Sa-inu lepotu, a da nije to bila s obzirom na teškoće koje sam sebi nametnuo. Da li je bila oholost to što juče umalo nisam prihvatio Kazimirovićevu ponudu da pišem dobro plaćane, a šuplje prepise iz stranih žurnala? I to je bio gest oholosti, jer me je pokretala gramzivost, a bilo je tu i poniznosti, jer sam uzimao posao koji mi se nudi. Muslim da u ovakovom slučaju treba služiti poniznosti na sledeći način: truditi se da svojoj porodici pribavim sve što joj je potrebno, ali se kloniti privlačnosti samog novca, dakle, onog njegovog dela koji nije neophodan.

15. VI 1959.

Juče sastanak sekcijske književničke sekcije u Senti. Kada sam uz negodovanjem protiv gostiju iz Beograda, učinio sam to s neskrivenom žučnošću koju pobuđuje osećanje niže vrednosti; kada sam svoje izgrede zataškavao, bio sam nezgrapan. Oni su, međutim, stvarno bili strašni (Đ. Radović, St. Jakovljević, Brašanac, Vukosavljević, dakle svi osim Raičkovića) i to bi moglo da unekoliko opravda moju netrpeljivost. Strašni su bili i Mađari, sa svojim sladunjavajućim silaskom u narod. Upitao sam mladena, koji jedini ume da se ponaša u našim situacijama, kako treba, „na koji je način izdržao trideset godina vojvodanskog književnog života“. Odgovorio je: „na taj način što sam bio sam. Na taj način što sam uvek želeo da budem sam, u svojoj sobi. Sto nisam htio da imam nikakve veze sa tim beogradskim društvom. Što me se nije ticalo nikakva Senta.“ Primetio sam: „Ali vas se isto tako nije ticao ni Novi Sad. U stvari, ništa od ovog u čemu živate.“ On je to potvrdio i na tom se naš razgovor završio. Propustio sam da mu kažem da ga se u

stvari ništa nije ticao, niti ga se tiče književni svet XVIII i XIX veka, koji proučava i koji boji temperamentom njegove eseje. Da je taj svet njemu predtekst za rad, za život; da bi za stvarni život u tom svetu bio isto tako nesposoban kao što je to za život u sadašnjem. Jer, iako je ono bilo doba poleta, život u njemu bio je verovatno isti ovakav provincialni jad u poređenju sa Bećom i Peštom, recimo.

22. VI 1959.

Današnje putovanje u Beograd prodeleno me je kroz sledeća raspoloženja:

Prvo, u susretu s gradom obuzeo me je bes: zašto ja nisam dovoljno jak da učestvujem i da se takmičim u njegovoj vrevi. Na ovo se odmah javila misao da treba da se vrati u njegabas za inat, i zaokupljala me je sve dok se nisam dosegao da za takav povratak nemam ni dovoljno novaca.

Drugo, u jednoj pikareskoj situaciji (uz čašu piva u senovitoj kafani, dok napolju prži sunce) pomislio sam: još ničem nije kraj, mogu ja još sve da budem.

Treće, razgovor sa Milankovim. Iz teme, vrlo slične mojoj o Ungeru, koju ja nisam uspeo da obradim, on je napravio pripovetku od 60 strana. Pun je ambicija, borbenosti, jeda, planova. Zaključujem: pa on je stvoren od boljeg materijala za pisca. Sva sreća, ne osećam pri tom zlobu.

Četvrto, dok idem po voće i kompot za Sa., neumoran, po vrućini od blizu 40 stupnjeva, mislim veselo: ja sam jedan rmbalija. Nemam mnogo veze ni sa čim, ali sam dobar rmbalija, mogu svašta da izdržim.

Ukratko, suočavanja poražavaju, izdvajanje ohrabruje. Eto razloga moga bekstva iz tog Beograda, gde svaki korak prisiljava na nepovoljno poređenje.

24. VI 1959.

„Beguncima“, koje sada pišem, posvećujem dnevno po jedan i po sat, i to sat i po isprekidan davanjem uputstava služavki i Andreju. Naravno, to ne može biti dobro. Ali, najgore je što više rada na tekstu ne traži ni moja mašta, što ona ne traži ni toliko, ne traži ništa. Da li ovo u meni propada pisac, ili volja, ili je knjiga takva da iziskuje rad baš ovakve vrste?

Propisujem svakodnevne radne časove: od osam do deset pre podne i dva uzastopna sata podne ili uveče. Ne ide li sa „Beguncima“, vreme se mora ispuniti ispravljanjem pesama ili sl.

30. VI 1959.

Ključ od celokupnog mog karaktera – podrazumevajući i potrebu za ostvarivanjem u literaturi – u tome je što nikad ni u čem nisam mogao da uživam.

1. VII 1959.

Večerašnji Sa.-in povratak iz bolnice i Beograda baca me u pravu malu nervnu krizu. Mir moga samoispitivanja, koji u njenom odsustvu ne remete pokreti svakidašnjeg kućnog života, odjednom je razoren. Ne mogu da ne obraćam pažnju na nju, a ta je pažnja puna protivrečnih pobuda: zlobe, ljubomore, brige za sutrašnjicu, cicijašluka. Odjednom sve ono što predstoji da se uradi narednih dana izgleda zamršeno do nesavladivosti: opravke u stanu, putovanje na odmor, kupovine. Ne mogu da shvatim uzrok. Da li se to budi moje ugroženo samovlašće?

12. VII 1959.

Pandan „Beguncima“ mogla bi da bude priča o povratku Đurike Deneša u Horgoš. Stanica, spavanje u „hotelu“ na dve sobe udaljenosti od one u kojoj je rođen, žena poslovode hotela, sa kojom se kao dete igrao i koja, iznenađujući mladolika, iz divljenja prema njegovoj veštini da se održi u svetu, hoće da mu ulepša boravak, kamaras, kiserdő, groblje, nata, viki, molnár Pali, sudbina Jevreja sa sinagogom pretvorenom u dom kulture. mogao bi da se pojavi i Karan, u poslu oko majkine ostavštine.

9. IX 1959.

Posle povratka s mora, mesto željenog nastavljanja posla – zbumjenost. Pojavila se pri prepisivanju prve stranice „Begunaca“. Umetnuo sam mali ironični unutrašnji monolog, a on je celoj zamišljenoj knjizi dao novi aspekt. Novu dimenziju, dimenziju autokritike, koja staje na mesto suvoparnog praćenja jednog imaginarnog lica-pisca. Praćenja čiju sam suvoparnost uostalom osećao još dok sam razmišljao o narednim glavama.

Međutim, sad sam u dilemi. Da li celo pričanje subjektivizirati? Učiniti ga bogatijim za jednu dimenziju? Ali ga istovremeno dovesti na rub opasnosti od spajanja sa mojom intimnom ličnošću i pretvoriti u isповest?

Čak pomišljam da predem na pripovedanje u prvomili – po ugledu na Butora – drugom licu. Sta će biti?

27. IX 1959.

Polako, kroz neuspehe, izbistrava se moj položaj. Važan u krugu današnje jugoslovenske književnosti ne mogu biti. Treba da sam zadovoljan što u njoj sad preovladava težnja ka evropskim uzorima, pa je moja udaljenost od ambijenta neprimetna. Mogu da živim neojađen, jer sam okružen knjigama. Mogu da pokušam da ostavim poruku o svom posebnom položaju.

5. X 1959.

Sinoć s užasavanjem pročitavam primedbe nepoznatog „Minervinog“ redaktora u mom

rukopisu „Širokih vrata“ (koji je Boško bio već obilato redigovao). Moja osnovna jezička greška: nisam znao da ne znam jezik. Pisao sam bez kontrole – povodeći se za mišiju, kako se oblikovala. A nisam slutio da moja misao nije srpska, odnosno, da činjenica što ona to nije može da smeta. Tako su ispadale same besmislice. Moram najzad da primim fakt da jezičko znanje kojim raspolažem nije sraslo sa mnom; da treba svaku reč da merim, ne samo prema onom što njome nameravam da kažem – to je zadatak svakog pisca – nego i da proveravam značenje koje mislim dajoj mogu pridati. Ne znam jedino da li slikar koji nema ruku, pa se uči da slika nogom, ima računa da se trudi ukoliko mu je stalo da bude više od podvižnika volje.

16. X 1959.

Doživljavam sudbinu sličnu sudbini devojke koja je sve nade polagala u lepotu. Pokazalo se, međutim, dajenje lepota bez dara: bez života i topline.

25. X 1959.

Ja sam zaista prodao svoju umetnost za sitni novac modus vivendi-a. Zaključujem to posle čitanja „Ibikine kuće“, pisane 1950–1951, i dnevničkih zabeležaka posle objavljinjanja priče. Ova priča je najbolje što sam ikad uradio. Pisana u Andrićevskom hroničarskom maniru, malo alvatna, ona je ipak jedino što zasluzuje naziv „dela“ i što je moglo da postane (da izgleda da će postati) osnova i polazna tačka daljih postignuća. Međutim, ta postignuća nisu došla: „Altman“ i „Zlatan Zub“, koji su imali da dopune knjigu hronika „O ljubavi i smrti“, nisu mi pošli za rukom. Zašto?

Već 9. XI 1951, dakle dva meseca po objavljinjanju „Ibikine kuće“, pisao sam u dnevniku: „Ponekad me obuzima sumnja neće li me moja neukorenjenost onemogućiti u pisanju. Sebe mogu da unesem samo u izuzetna lica – u Ibiku, koju je svet odgurnuo, u Altmana, Jevrejina nesposobnog da se u ratnoj krizi opredeli, i sada u Pubu Kovačevića – u ljude kojima je život oko njih tuđ. No, dokle se to može? I koliko to snage košta? I neće li se ta tema izvrgnuti u jedan sterilni lični očaj?“

Taj „sterilni lični očaj“ je nastupio – posle neuspeha u produžavanju linije „Ibikine kuće“ – linije pisanja iz glave, ne iz patnje. Ta linija pisanja iz glave mogla je da donese ploda jednom, posle silne napetosti mojih beogradskih godina, kada se nagomilana želja za ostvarenjem pretvorila u snagu. Međutim, snaga se brzo izlizala u ponavljanjima jednog trivijalnog samozadovoljnog života građanina, provincijskog „književnika“. Nestalo je patnje, one predletopisne, besplodne, koja je ipak bila plodotvornija od ove pomirenosti, jer je neprekidno održavala tem-

peraturu mogućnosti suludih, genijalnih ostvarenja. Sada je to beskrajno daleko. „Begunci“ su pokušaj povratka, ali se bojam da su oni već suviše osušeni, lišeni strepnje i pobune, posivelici.

17. IV 1952.

Sedam meseci posle objavljinjanja „Ibikine kuće“ a mesec dana posle odbijanja „Altmana“, pisao sam u dnevniku:

„U vidu čutljivog nezadovoljstva, u meni se rađa pobuna protiv pomalograđančenog života, u koji sam kao pisac zaplovio. Posle onog mučeništva po Pešti i Beogradu, izgaranja za ženom, poniženja i samopreziranja, nemoći da se radi, došao sam da postanem novosadski pisac. (...) Pobuna se u meni javlja otkako mi ne ide pisanje. Da li je to uzrok ili posledica? Mora li čovek pisanju žrtvovati sukljaje svoje krvi, gušiti ih u odmerene, ‘realistične’ rečenice? Postao sam odrastao, a ne želim da budem odrastao. (...) To što sam ja uradio, polusvestan kada sam se vratio u Novi Sad, bilo je polaganje oružja pred bolom neostvarivanja, traženje izlaza u nojevskom zagnjurivanju glave. Gy., taj svoj iracionalni pol egzaltacije u predavanju niskostima i lepotama niskosti – vešto sam odgurnuo. Ona bi mi smetala! Meni treba mir, ukorjenjenost u jednom gradiću, da bih ‘stvarao’. – imam pred sobom oličenje tog sobnog umetnika u kakvog sespremam pretvoriti. To je Boško.“

Sve to sam danas već i ja – rezultat sedam godina letopisanja. Posmatrajući ga doduše kritički, ja sam Boška nesvesno podražavao. I danas stojim ovde, ne osećajući ljude, čak ih i ne tražeći više, vrlo prijazan, zatvoren u sebe, zatvoren i prema sebi. Mumija.

Da li mladost nije mogla potrajati, po samo fiziološkoj nužnosti? Ili sam je udavio. Boli,

gresi, gde ste?

*

U stvari, treba da budem načisto s tim da sam prvu rundu za nametanje svoga ja ljudima izgubio. Izlazim iz nje s nekoliko rasutih uspešića i s oslabljenom voljom. Treba razmotriti kako da se dobije druga runda: srednje godine. (Prva je bila: Sturm und Drang moje izuzetnosti.)

26. X 1959.

Parola za izlaz je, dakle, nađena. Druga, nova runda. Najvažnije je izmeniti ljudski stav: biti manje odgovoran, manje prijazan. Usmeren samo na produkciju. Ne tražiti izuzetnost u izrazu, pa ni u temi – ona će se naći sama akobude podržana osećanjem izuzetnosti koji može da izazove jedino samoća i nepomirljivost. Čuvati se Matice. Čuvati se Boška.

27. X 1959.

Zavidim mogućnostima slikara, razgledajući monografiju-album Pascina (sa tekstom André Wamoda). Slikar, kao i pesnik, treba samo da primeni svoju osećajnost na predmet. Prozni pisac- epičar, međutim, predmete mora da sistematizuje po društvenim koordinatama, uvođeći elemenat veštačkog u svoje viđenje. Naravno, ta nužnost postaje sloboda za pravog epičara. Koji ja nisam.

„Il a compris et su exprimer quelle force distinctive pouvait avoir l'amour physique et aussi à quel sommet il permettait d'atteindre“, kaže Wamod za Pascina. Kada sam se ja, međutim, latio istog tog zadatka u „Koje volimo“, nižući portrete davateljica ljubavi i prizore iz njihovog života, izgubio sam vlast nad materijom. Da li je iluzija misliti da bih tu vlast zadržao da sam, mesto da je prevedem u reči, samo preneo oblike i boje te materije u njihovoj veličanstvenoj vulgarnosti? Možda sve zavisi od ozbiljnosti osećanja?

10. XI 1959.

Svakog jutra dižem se iz kreveta, iz snova, iz bezlične supstance svoga tela – kao pijanac iz blata posle probekrijane noći, kada se seti svih neprijatnosti koje ga očekuju: da se očisti, opravda, da isplati dug. mene, međutim, uvek čeka jedno: dužnost da pišem, kojoj nisam dorastao.

16. XI 1959.

Sinoć u vozu jedan mladić s lepim kalfenskim licem žali se polušaljivo svom saputniku -poznaniku da je izabran za sekretara jedne rejon-ske partijske organizacije u Indiji. Poštupalica mu je reč „praktično“. „Ne znam šta da radim. Praktično, imaću s tim mnogo petljancije. S druge strane, na taj način čovek dolazi do mnogih veza, a to je korisno...“ Još pre dve godine takav motiv нико nije smeо priznati, iako ga je svak podrazumevao.

Na istu temu, razgovor sa Verom Brankov, takođe juče, pre podne. Kaže da je čula kako mlađi potiskuju u Matici Milisavca, a kada ja, posumnjavši da neko pod tim mlađima misli možda i na mene, protivrečim da se ne radi ni o kakvom potiskivanju, već o prirodnjoj borbi između mlađih i starijih, ona uzvikne: „Da, ali šta znaju ti mlađi? Jesu li i teoretski dorasli da rukovode? Čovek kao Milisavac neće skrenuti sa linije, je li tako? A kakva je mlađež – cinična, bezidejna!“ Vera pripada staroj školi komunista, ilegalaca i paćenika, egzaltiranih „naukom“, koju ona sama nije ni primirisala. Dok govori, stalno pogleda u ogledalo – proverava koliko je propala – a stalne teme su joj penzija, invalidnina, pomoći, intervencije. Njena generacija silazi sa pozornice.

21. XI 1959.

U našem političkom vremenu pisac ne može da se suprotstavi društvu frontalno. Ako to učini, biće onemogućen na način toliko trivijalan da će mu se i sopstveni posao zgaditi. S druge strane, ako se privoli konformizmu, uništiće sebe kao pisca. Svi traže neka polovična rešenja, i zato nastaju sve sami polovični pisci.

Veličanstvena je Vukova moralna strogost, na primer u pismu Daničiću, posle prelaska ovoga u Srbiju:

„Meni je vrlo žao bilo kada sam razumio da si se ti tamo preselio, a isto je to tako žao i g. Miklošiću i svakome drugom prijatelju naše književnosti. Ali koliko mi je god to bilo žao, toliko mi je bilo i za čudo kad sam u pismu tvome video gdje mi pišeš da ti nije žao što te je Beč minuo, i da se u nas nema kome pisati, i da knjige naše nijesu danas ni za kakvu potrebu itd. Ovijem riječima ti si onda pokazao da si se oprostio brige za narodnu korist, nego da si spao samo na brigu za sebe: šta ćeš jesti i pitи i u šta ćeš se odijevati! Kako si ti književni posao svoj ostavio i tamo otiašao, tijem si pokazao da nijesi nikad ni poznavao prave cijene svojega posla, ni onoga što si svršio, ni onoga što si počeo i još mislio počinjati i raditi, nego ono da si činio ili samo da bi dobio koju krajcaru, ili meni za ljubav. Kada bi ti pravu cijenu svojega posla poznavao, ne bi ti njega ostavio i tamo otiašao da te je čekala služba ne od 60 talijera, nego od toliko dukata.“ (1853)

29. XI 1959.

moja sadašnja neplodnost potiče od nedostatka interesovanja. ne interesuju me stvari, ne interesuju me ljudi, počinjem i sam sebe da ne interesujem. Pitam se nije li to učinila legalizacija, otupljujući u meni mržnju, zavist, čežnje. Ako bi ovo stanje potrajalo, dužnost bi mi bila da izvršim malo samoubistvo: da se izgubim iz ove mlake močvare, gde za- užimam mesta koja mi ne pripadaju.

13. I 1960.

Ima, međutim, jedna sredina koja će me uvek interesovati, i držati u treperavom uzbuđenju dokle god budem zdrav: to je svako stecište promiskuiteta.

Opasnost od legalizacije je u drugome: da bih mogao da se pomirim sa nivoom na kome živim. Da bih mogao početi da sebe upoređujem sa ljudima koji me okružuju i da nađem ostrvo samozadovoljstva u rezultatu toga upoređenja. Treba uvek da imam pred sobom ludi pubertetski ideal: biti najslavniji!

26. I 1960.

Isidora Sekulić o Lazi kostiću:

„Eto problem nekadašnjeg izuzetnog čoveka u

Vojvodini: ili ući, zaglibiti se u normu puke sebičnosti (salaš; unosna advokatura) ili uzeti neki trajno nenormalan stav prkosa na sve strane, ući u odvratnost prema svakom uviđanju i popuštanju. I otuda nabusit, često bolestan i lud, a svakako rogat otpor prema svakoj reviziji onoga što smo, i što smo radili, makar i da smo rđavo radili, makar mogli isto to daleko bolje uraditi. Sve, samo ne obrt unatrag, oboren glava, jer je oborenih glava dosta i suviše. Ne stiže se nikuda ni kad se radi dobro, i onda bar ne odricati samoga sebe! Za nesreću, prkos darovita čoveka je lepa stvar, impozantna stvar, slatka stvar. Ako ne mogu ostvariti hoću, onda će bar ostvariti neću."

Gornji tekstovi su delovi prvog toma Dnevnika Aleksandra Tišme u izdanju Akademске knjige. Nastavak sledi u sledećem broju Lameda.

Ruski oligarsi

Mega-bogataši na meti globalnih sankcija

Vlade Velike Britanije, EU i SAD reagovale su na rusku invaziju na Ukrajinu oštrim sankcijama protiv milijardera koji se doživljavaju kao deo užeg saradničkog kruga predsednika Vladimira Putina.

Putin već godinama upozorava saveznicu da se zaštite od takvih mera, naročito otkako su se odnosi sa SAD i EU zaoštreni posle aneksije Krima. Ali iako su neki od njemu najbližih saradnika poslušali ovaj savet i sa ulaganjima ostali u Rusiji, drugi su svoj novac držali u velelepnim posedima u inostranstvu i fudbalskim klubovima, a njihove kompanije se nalaze na berzi.

Gde sve i kako ruski oligarsi kriju novac širom sveta

Procenjuje se da Rusi širom sveta kriju 1.000 milijardi dolara, uglavnom u poreskim rajevidima i lažnim kompanijama, a mnoge zemlje pokušavaju da mu uđu u trag. Četvrtinu ove sume kontrolišu ruski predsednik Vladimir Putin i njegovi bliski saradnici, bogati Rusi poznati kao 'oligarsi', procenio je u izveštaju iz 2020. američki think-tank Atlantski savet, prenosi [BBC](#). Decenijama su ruski oligarsi prebacivali milijarde dolara u inostranstvo, u lažne kompanije kako bi im bilo jako teško ući u trag. Najviše ovog novca otišao je na Kipar, zbog povoljnih poreza. Nekima je to ostrvo postalo poznato kao „Moskva na Mediteranu“. Prema Atlantskom savetu, 36 milijardi dolara ruskog novca prebačeno je na ovo ostrvo samo 2013. Iste godine je Međunarodni monetarni fond primorao Kipar da zatvori desetine hiljada bankovnih računa lažnih kompanija.

Britanske prekomorske teritorije, poput britanskih Devičanskih ostrva i Kajmanska ostrva su takođe poželjne destinacije. Prema izveštaju Globalnog svedoka, 2018. godine su ruski oligarsi u ove poreske rajeve prebacili, kako se procenjuje, 45,5 milijardi dolara. Deo ruskog novca našao je put i do finansijskih prestonica, poput Njujorka i Londona, gde može da bude investiran i samim tim, biti uvećan. Transparensi internešenal tvrdi da je britanska imovina od najmanje dve milijarde dolara u rukama Rusa koji su optuženi za finansijske zločine ili povezani sa Kremljom.

Rusko pranje novca dodatno je razotkriveno u izveštaju „Ruska perionica“ projekta za izveštavanje o organizovanom kriminalu i korupciji iz 2014. godine. U njemu se navodi da je između

2011. i 2014. godine 19 ruskih banaka opralo 20,8 milijardi dolara za 5.140 kompanija u 96 zemalja. Pošto je počela ruska invazija na Ukrajinu, mnoge zemlje su objavile seriju mera kako bi ušle u trag skrivenom ruskom novcu, piše BBC.

Drugi američki tink-tenk Nacionalna zadužbina demokratije kaže da je Putin ohrabriao bliske saradnike da „kradu iz državnog budžeta, iznuđuju novac od privatnika, pa čak i orkestriraju potpunu zaplenu profitabilnih preduzeća“.

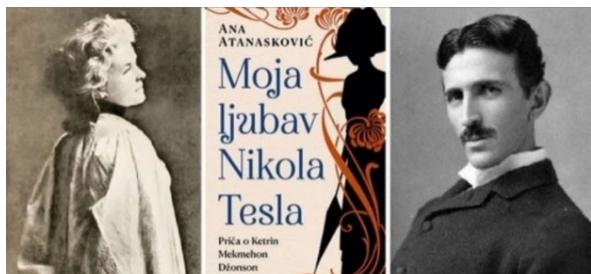
Ova organizacija dodaje da su na taj način stvorili lična bogatstva koja se mere desetinama milijardi.

Ruski opozicioni lideri Boris Njemcov i Vladimir Milov tvrdili su da je između 2004. i 2007. godine 60 milijardi dolara prebačeno iz naftnog giganta Gasproma Putinovim prijateljima.

U Pandorinim papirima koje je objavio Međunarodni konzorcijum istraživačkih novinara ukazuje se da su ljudi bliski Putinu postali veoma bogati, i da bi mu mogli pomoći da prebaci svoje sopstveno bogatstvo u inostranstvo. U njima se otkriva da je samo jedna kompanija otvorila 2.071 lažnih kompanija za bogate Ruse.

NI Beograd, BBC 28. mart 22.

U ovom broju

Marijan Grakalić: *Božji gnjev*

Jasna Šamić: *Pariski ratni dnevnik*

Yossi Melman: *Pedeset godina od masakra u Minhenu*

Slavoj Žižek: *Dve kolonizacije Ukrajine*

Jovica Aćin: *Nezapamćena pobeda*

E. A. Po: *Filozofija kompozicije*

Ana Stjelja: *Putovanje u Svetlost brodom koji se zove Ljubav*

Gabi Abramac: *Triglosija u hasidskim zajednicama u New Yorku*

Aleksandar Tišma: *Odlomci iz Dnevnika*

*** **Ruski oligarsi**

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/alia-mundi>

Ne zaboravite da otvorite

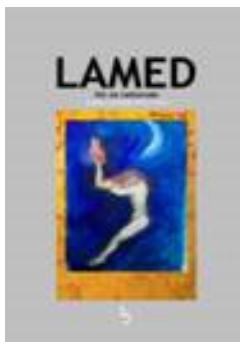
www.makabijada.com

http://balkansehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznaće

Redakcija - Ivan L Ninić

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznaće.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona*